MASTER
NEGATIVE
NO. 92-80720-2

MICROFILMED 1993

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States - Title 17, United States Code - concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material.

Under certain conditions specified in the law, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that the photocopy or other reproduction is not to be "used for any purpose other than private study, scholarship, or research." If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

This institution reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

COLERUS, JOHANNES

TITLE:

KORTE, DOG WAARAGTIGE LEVENS-...

PLACE:

GRAVENHAGE

DATE:

1880

Master Negative #

92-80720-2

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

193Sp4
BC

Colerus, Johannes, 1647-1707.
Korte, dog waaragtige levens-beschryving, van Benedictus de Spinosa, uit autentique stukken en mondeling getuigenis van nog levende personen, opgestelt. 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1880.
viii, 88 p. 17cm.

Preface signed: M. F. A. G. Campbell.
Another copy in Special Collections (Spinoza) 1880.

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35 mm REDUCTION RATIO: 11 X
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 7-13-93 INITIALS my
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

AIIM

Association for Information and Image Management

1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910
301/587-8202

Centimeter

Inches

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

LEVEN

VAN

SPINOSA

DOOR

COLERUS.

NIEUWE UITGAVE.

's GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1880.

93 Sp4
BC

193 Sp4 BC

Columbia University
in the City of New York
Library

GIVEN BY

W. Van der Hoeven

Korte, dog waaragtige

LEVENS-BESCHRYVING,

Van

BENEDICTUS de SPINOSA,

Uit Autentique Stukken en mondeling getuigenis van nog levende Perſonen, opgeſtelt.

Door

JOHANNES COLERUS,

Hoogduitſch Predicant der Luterſche Gemeente in 's Gravenhage.

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARY

's GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1880.

COLUMBIA
UNIVERSITY
LIBRARY

193 Sp4
BC

Gedrukt bij Gebr. Giunta d'Albani.

Van het oogenblik, dat de hoogduitsch-luthersche predikant Johann Köhler, in 1705, de bijzonderheden in het licht heeft gegeven welke hij nopens Benedictus de Spinoza uit de zuiverste bronnen had geput, is dat werkje de voornaamste getuigenis geweest waarop men zich heeft kunnen beroepen, telkens wanneer het er op aan kwam zekerheid te erlangen aangaande het leven en sterven van dien wijsgeer.

Köhler die, volgens de gewoonte van dien tijd, zijn naam tot Colerus verlatiniseerd had, is naar ieders overtuiging daarom de betrouwbaarste levensbeschrijver van Spinoza, omdat hij, geheel afkeerig van zijne denkbeelden, welke hij verfoeide en bestreed, eerlijk man was in de volle beteekenis van dat woord en dat hij met groote nauwlettendheid en nuchterheid heeft medegedeeld, onder anderen,

277279

wat de familie Van der Spijck getuigde van den man die zijne laatste levensjaren in haar midden had doorgebracht.

Toen de haagsche predikant, bij gelegenheid van het paaschfeest in 1704, „De waarachtige Verryzenis Jesu Christi uit den dooden" in eene predikatie tegen Spinoza en zijne aanhangers verdedigd had, gaf hij die rede in 't volgend jaar te Amsterdam, bij J. Lindenberg, in het licht en voegde er de, zooals hij die te recht noemde „Naukeurige Levensbeschryving van dezen beruchten Wysgeer" bij, „zo uit zyn nagelate Schriften als mondeling verhaal van nog in 't leven zynde geloofwaardige Persoonen zamengestelt."

Reeds in het volgende jaar (1706) verscheen te 's Gravenhage, bij T. Johnson, eene fransche vertaling van beide deze werkjes, welke de levensbijzonderheden van Spinoza over de geheele wereld bekend maakte. Zij is later, wat het biografisch gedeelte betreft, tot vier malen toe herdrukt bij uitgaven van de gezamenlijke werken van den wijsgeer.

In datzelfde jaar kwam er te Londen (printed by D. L. and sold by Benj. Bragg) eene engelsche overzetting van in het licht; deze was uit het Fransch vertaald even als de eerste duitsche uitgaaf, welke niet voor 1733 te Frankfort en Leipzig is verschenen en in 1734 gevolgd werd door eene tweede, door Wigand Kahler bezorgd en te Lemgo ter perse gelegd, waarvan op den titel getuigd wordt, dat zoo wel het hollandsch origineel als de fransche vertaling tot grondslag er van gestrekt hebben.

Al deze boekjes zijn zeldzaam geworden, het zeldzaamst echter de nederlandsche uitgaaf, waarvan op dit oogenblik niet meer dan drie afdrukken bekend zijn. [1]

Deze omstandigheid, gepaard aan de onomstootelijke waarheid van den historischen inhoud, die van zoo groot belang is in dezen

---

1 Deze drie afdrukken berusten in de rijke verzameling van den hoogleeraar J. I. Doedes te Utrecht, in de Universiteitsboekerij te Halle en in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, welke tevens afdrukken bezit van de fransche, engelsche en duitsche overzettingen.

tijd nu, ook ten gevolge van het oprichten te 's Gravenhage van een gedenkteeken voor den grooten denker, de belangstelling in het leven van Spinoza meer algemeen is geworden, heeft den uitgever het plan doen opvatten dit opmerkelijk boekje op nieuw ter perse te leggen en wel, zooveel als wenschelijk is, in nabootsing van de oorspronkelijke uitgave.

Bij den afdruk is de oorspronkelijke tekst trouw gevolgd, met verbetering evenwel der daarin voorkomende drukfouten.

'S GRAVENHAGE, Nov. 1880.

M. F. A. G. CAMPBELL.

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARY

ARTICUL I.

Spinozaas afkomst en Geslagt.

Deze wereltberoemden Wysgeer Baruch de Spinoza (van zyn Joodsche Ouders aldus genaamt, welke Naam hy naderhand, wanneer hy zig van 't Jodendom afgezondert hadde, zelfs verandert, en zig in zyn Schriften en Brieven die van Benedictus de Spinoza gegeven heeft,) is geboren tot Amsterdam, in de Maand van December, des Jaars 1633. De dag zelve laat zig uit zyn sterfdag ligt narekenen. Alhoewel men in 't gemeen van hem schryft dat hy arm, en van een geringe Afkomst zoude geweest zyn, 't is egter zeker, dat zyn Ouderen deftige en wel bemiddelde Portugeesche Joden waren, hebbende in een vraay Koopmans huis op de Burgwal naast de Oude Portugieze Kerk gewoont. Voorts gaven zyn Zeden, Manieren,

COLUMBIA UNIVERSITY

Vrienden, Magen, en verdere Nalatenschap van zyn Ouderen een genoegzaam getuigenis, dat hy van geen slegte, maar van een meer als gemeene opvoeding was. Hy hadde twee Susters, Rebecca en Mirjam de Spinoza, zynde de laatste uitgehylikt aan een Portugeesche Jood Samuel Carceris, wiens zoon Daniel Carceris zig als mede Erfgenaam van B. de Spinoza, na deszelfs overlyden, heeft aangegeven, gelyk 't uit een Notariale Volmagt, ten dien einde door de Notaris Libertus Loef, in 't Jaar 1677. den 30 Maart, ten behoeve van Sr. Hendrik van der Spyk, gewezen Huisheer van den Overledenen, opgestelt, is blykende.

ARTICUL II.

't Begin van zyn Studien.

Spinoza van Natuure met een schrandere geest, en een gaauw verstand begaaft zynde, en een groote lust tot de Latynsche Taal hebbende, wierd eerst door een Hoogduitsch Student dagelyks eenige uuren daar-

in onderwezen, tot hy daar na besteed wierde ter onderwyzinge van dien berugten Leer- en Geneesmeester, Frans van den Ende, die te dier tyd binnen Amsterdam veele van de voornaamste Koopluy kinderen met grooten roem informeerde; zoo lang tot men gewaar wierde, dat hy zyn Leerlingen wat meer als Latyn, namentlyk de eerste Zaden en Grondbeginzelen van Ongodistery, zogt by te brengen. Hier van zyn my verscheide Voorbeelden bekent van deftige lieden, die naderhand zelfs het Ampt van Ouderlingen in onze Amsterdamse Gemeente bekleed, en 't hare Ouderen nog in 't graf dank geweeten hebben, datse haar de Schoole van deze Godverzaker by tyds ontnomen hadden. Voornoemde van den Ende, hadde een eenige Dogter, die zelfs in de Latynsche Taal zoo vaardig was, dat se haar Vaders leerlingen daarin, alsmede in de Zangkonst quam t'Onderwyzen. Van deze heeft Spinoza dikwils verhaalt, dat hy zin in haar had gekregen, om haar ten Egt te nemen, alschoon se vry wat mank en mis-

maakt van lichaam was, alleen door haar ſchrander Verſtand en uitmuntende Geleerdheid aangeprikkelt. Dog zyn Medeleerling de Heer Kerkring, geboortig van Hamburg, zulks wel haaſt bemerkende en jaloers daar over werdende, gewon eindelyk hare gonſt (waar toe een koſtelyke Parelſnoer, zynde eenige duizenden waardig, van hem aan haar geſchonken, niet weinig holp) zoo dat ze hem tot haar Egtgenoot verkoos, na hy alvorens zyn eige Godsdienſt, te weeten die van de Augsborgſche Belydenis, verloochent, en de Roomſche aangenomen hadde. Ziet hier van de Heer Bayles Dictionaire Hiſtorique & Critique, Tom. 3. Edit. Secundæ Anno 1702. tot Rotterdam gedrukt: pag. 2767. Als mede D. Kortholti tractatum de tribus Impoſtoribus Edit. 2dæ. in præfatione à filio præfixa. Van den Ende zelfs in Holland al te bekent werdende, begaf zig naar Vrankryk, en geneerde zig aldaar met de Practyk van zyn Genees-kunde, hebbende ten laatſten een ongelukkig einde genomen. De Heer Bayle in 't leven van Spinoza, door

F. Halma vertaald, pag. 5. verhaalt, dat hy in Vrankryk, om eenig toeleg op het leven van den Dauphin, zoude opgehangen zyn; hoewel andere die hem aldaar gekent hebben, en zeer gemeenzaam met hem zyn omgegaan, andere redenen hier van bybrengen, te weeten, dat hy een Provintie van Vrankryk gezogt heeft te bewegen, om hare oude Voorregten weder te verkrygen, en zoo doende, den Franſſen Koning binnen 'sLands wat moite te verwekken tot verligting van onze te dier tyd gedrukte Nederlanden, ten welken einde hem ook eenige Schepen hier van daan zouden toegezonden worden, die egter te laat quamen. Althans indien het eerſte waar was, men zoude hem een veel ſwaardere ſtraffe hebben doen uitſtaan.

ARTICUL III.

Begeeft zig eerſt tot de Godgeleerdheid, daarna tot de wysbegeerte.

Spinoza de Latynſche Taal nu verſtaande, begaf zig voort in zijn jeugt tot de God-

geleerdheid, en oeffende zig eenige jaren in dezelve; maar zyn verſtand en oordeel van dag tot dag ryper werdende, en hy zig zelve tot het onderzoek van natuurkundige zaaken bequamer vindende, liet dezelve varen, en leide zich geheel en al op de wysgeerte. Lang zogt hy naar een goed Leermeeſter, en Schriften tot dit zyn oogmerk dienende, tot hy eindelyk die van Renatus Descartes te lezen kreeg; waarvan hy dikwils voorgaf 't grootſte ligt in zyn natuurkunde ontfangen te hebben, en dat hy daardoor geleerd hadde, niets aan te nemen, als 't gene hem met gezonde en verſtandige redenen kon goed gemaakt werden. Hierdoor wierd hy gewaar, dat de beuzelagtige leerleſſen en ſtellingen der Joodſche Rabynen hem in zynen kraam niet en dienden, als ſteunende ſlegs op hun gezag, en gewaande Goddelyke ingevingen, maar niet op vaſte gronden en redenen. Dienvolgens begon hy ook den omgang met de Joodſche Meeſters hoe langs hoe meer te myden, en zelden in hare Synagoge te verſchynen; waarom zy een haat op

hem wierpen, vermoeden dat hy van haar uit, en tot het Chriſtendom zoude overgaan; alhoewel hy het zelve nooit aangenomen, nooit den Heylige Doop ontfangen, nog zig tot eenige gezindheid begeven heeft; uitgenomen dat hy na zynen afſcheid uit het Jodendom veel omgangs met eenige geleerde Mennoniten hadde, dog ook met die van andere belydeniſſen. De Heer Bayle in 't leven van Spinoza door F. van Halma vertaalt p. 6, 7, 8. verhaalt dat de Joden hem een jaarlykſe penſioen of wedde beloofd hadden, om ſlegts by haar te blyven, en om de ſleur maar ter Kerken gaan. 't Zelfde heeft hy dikwils zoo aan zynen huisheer, als aan andere betuigd, voorgevende dat voornoemde penſioen tot 1000 guldens vaſtgeſteld was, dog hy voegde altoos daarby, dat hy om geen 10000 guldens met zoodanigen huik ter Synagoge wilde gaan, overmits hy alleen waarheid zogt, en geen ſchyn. Voornoemde Heer Bayle ſchryft mede, dat Spinoza op een zekeren tyd uit de Schouwburg komende, van een Jood aangerand wierd,

die hem met een mes een ligte ſnee over zyn tronie gaf, en dat hy vermoed hadde, dat zulks op zyn leven was gemunt geweeſt. Dog de huisheer van Spinoza beneffens zyn lieffte, byde nog in leven zynde, zeggen my dat hy haar zulks dikwils op een andere wyze verhaalt hadde; te weeten dat hy op zekeren avond uit de oude Portugeeſche Synagoge komende, met een poinjaard aangerand wierde, 't welk hy ziende, zig omkeerde, en dus de ſteek door zyn klederen ontfing, waarvan hy nog een rok tot een geduurige gedagtenis bewaarde. Dit voorval gaf hem egter aanleyding om buiten Amſterdam te gaan wonen, en aldaar zyn natuurlyke beſpiegelingen in de ſtilte voort te zetten.

ARTICUL IV.

Maar nauwelyk was hy van de Joden uitgegaan, of ſe ſtelden haar Kerkelyk geregt tegens hem te werk, bannende hem opentlyk uit hare Synagoge en gemeenſchap. Dat dit inderdaad zoo geſchied is, heeft hy

zelfs dikwils betuigt, willende hierom van dien tyd af met geen van haar meer ſpreken of verkeeren. De Heer Bayle en D: Muſæus verhalen het mede. Amſterdamſche Joden, die hem zeer wel gekent hebben, zeggen my, dat haar zulks wel bewuſt is, en dat hunnen ouden Chacham Abuabh, een Rabbi te dier tyd onder haar van een groot aanzien, hem in den ban gedaan heeft. Ik heb by deszelfs zoonen 't formulier daarvan zoeken te bekomen, maar te vergeefs, nadien zy zig ontſchuldigden van het zelve onder hares Vaders nagelate Schriften niet gevonden te hebben, ſchoon ik wel bemerkte, dat zy niet garen daarvan wilden afſcheiden. Hier in 's Gravenhage, vraagde ik eens een geleerde Joode, wat formulier zy in 't uitbannen van een apoſtaat gebruikten, die my ten antwoord gaf, dat het zelve maar in korte woorden beſtond, en by Maimonides in zyn tractaat Hileoth Thalmud Thorah. Cap. 7 v. 2. te vinden was. Anders hadden weleer de Joden, na 't gemeene gevoelen van de verklaarders der Goddelyke bladeren, drie-

derley zoorten van ban; hoewel de geleerde Johannes Seldenus in zyn Boek de Zynedriis veterum Hebræorum Lib. 1. Cap. 7. pag. 64. slegts twederley Ban onder de Joden gebruikelyk, toeftaat; waarvan de eerfte twee verfcheyde trappen hadde. De eerfte zoort van den ban, wierd by haar niddui genaamt een uitftoting of afzondering van de gemeente, voor een zekeren tyd, ze deeden alvorens een fcherpe beftraffing en waarfchouwing aan de fchuldige, gevende hem 7 dagen tyd, om zig binnen dezelve van zyn quaad te zuiveren, en van zyn fchuld los te maken. Dit niet gefchiedende, zoo volgde een uitfluiting, by haar de kleine ban genaamt; als wanneerfe nog 30 dagen, of een maand lang wagteden, of hij miffchien tot inkeer mogt komen. Binnen dezen tyd moeft zig, de gebanne 4 ellen lang van andere menfchen afzonderen, dervende niemand met hem omgaan, als alleen die gene, die hem fpys en drank toeryken. De Heer Johannes Jacobi Hofman in zyn Lexicon. Tom. 2. pag. 213. voegt hier by, dat niemand met

hem eten of drinken of in 't bad gaan mogt; dat het hem egter vryftond in de Synagoge te gaan, om te leeren en aan te hooren; dog zoo hem binnen voornoemde 30 dagen, een zoon geboren wierd, zoo en wildenfe dezelve niet befnyden; quam hy te fterven, hy wierd niet beklaagd nog betreurd, en tot zyn geduurige fchande wierpenze of een groote fteenhoop op zyn graf, of fe wentelden een groote fteen daarop. De Heer Willem Goeree in zyn Joodfche oudheden. Tom. 1. pag. 641. geeft voor, dat niemand in Ifraël ooit met een eigentlyk zoo genaamde uitbanning zy geftraft geworden, maar nog Joodfche nog Chriftelyke verklaarders der Heylige bladeren zullen hem dit toeftaan, bewyzende veelmeer het tegendeel.

De tweede zoort van uitbanning wierd genaamt Cherem, een uitftoting uit de Synagoge, vergezelfchapt met verfchrikkelyke vloeken, in 't gemeen genomen uit Deut. 28. gelyk D. Dilherr Tom. 2. Difput. Read. & Philolog. pag. 319. zulks wydloopig aanwyft, en de geleerde Engelsman John Ligt-

foot in zyn Hebreeusche uuren over 1 Cor. 5 : 5. Tom. 2. Oper. pag. 890. zegt, dat deze Ban op den eersten plag te volgen, wanneer de gebanne naa 't verloop van 30 dagen niet ten voorschyn quam, om zig van zyn quaad en schuld te zuiveren, zynde dezelve de tweede trap van de kleyne Ban. Hy geschiede in d'openbare vergadering, werdende de vloek uit de Wet van Moses opentlyk over de schuldige uitgesproken. Men stak ligten aan, die zoo lang branden, als het lezen van de vloek-woorden duurde; dezelve ge-eindigt zynde, bluschte de Rabbi de kaarsen uit, om daardoor aan te wyzen, dat deze mensch van 't Goddelyke Ligt berooft was. Yemand aldus gebannen zynde, mogt niet meer ter Synagoge komen om daarin te leeren en aan te hooren, duurende zulks mede den tyd van 30 dagen, die men naderhand tot 60 of 90 uitstrekte, of de gebanne binnen dezelve tot erkentenis van zyn zonden komen mogt; zulks niet geschiedende, zoo volgden eindelyk

De derde zoort van uitbanninge by haar

Schammatha genaamt, een uitstoting zonder hoop, van ooit weer in de gemeenschap der Kerk en des Joodschen volks opgenomen te werden. Dit was eigentlyk haren zoo genaamden grooten Ban. Eertyds warense gewoon de bazuinen te blazen. Wanneer de Rabbi dezelve in de vergadering uitsprak, om een yegelyk die hem hoorde een schrik in te jagen. Door dezelve slooten se de misdadige uit van alle menschelyke hulp en bystand, en van alle Goddelyke genaden-middelen, overgevende hem aan 't gestrenge oordeel Gods tot zyn eeuwig verderf. Veele houden 't daar voor, dat deze Ban Schammatha even dezelve is, dien den Apostel 1 Cor. 16 : 22. noemt, Maran Atha, wanneer hy zegt; is 't dat yemand den Heere Jesus Christus niet lief heeft, die zy Anathema, Maharam, Motha, of gelyk het eigenlyk luid, Maran Atha; Hy zy verbannen ter doot toe; of volgens de vertaling van andere אתא מם de Heere komt, te weeten om hem te oordeelen en te straffen. Het Jodendom geeft voor dat deze Ban van den H.

Enoch ingeſtelt, en by overlevering tot hare handen gekomen zy.

Aangaande de redenen waarom ſy ymand in den Ban deeden, ſoo werden van de Joodſche Meeſters twee voorname ten dien einde bygebragt, volgens 't getuigenis van de geleerde Lightfoot loc. cit. te weeten; 't geſchiede of om gelds of om Epikuriſtery willen.

Om geld, wanneer de ſchuldenaar van den Regter ter betaling veroordeelt was, en egter deſelve weigerde. Om een Epikuriſch leven, als ymand een Godslaſteraar, afgodendienaar, Sabbathſchender of verloochenaar van haren Godsdienſt geworden was. Want dus beſchryvenſe een Epikuriſt in 't Thalmudiſch Tractaat Sanhedrin Fol. 99. Dat hy een is die Gods Woord veragt, die met de leerlingen der wyzen ſpot, en die met ſijn tong quade dingen tegen God ſpreekt.

Aan een zoodanige gaven ſe geen tyd, maar hy wierd terſtond in den Ban gegaan. Op den eerſten dag van de week door den dienaar van de Synagoge geroepen zynde,

en niet verſchynende: zoo moeſt de dienaar opentlyk beregt daar van doen, ſeggende; Ik hebbe uit bevel van de Overſte der ſchoole N. N. hier geroepen, maar hy en wilde niet verſchynen: de Excommunicatie geſchiede als dan ſchriftelyk en wierd de gebande door voornoemden dienaar geinſinueert, zynde dit haar Schede Excommunicationis ofte Banbrief, waar van ook andere een Copy koſten krygen, mits den ſchryver daar voor betalende. Dog zoo hy verſcheen, en egter halſtarrig bleef, geſchiede dezelve mondeling, werdende daar by met vingeren op hem geweſen. De Heer Lightfoot loc. cit. brengt uit de oude Joodſche Schriften nog andere 24 oorzaken te berde, waarom ſy ymand verbanden, te wydloopig om hier ter neder geſtelt te werden.

Nopende eindelyk 't Formulier, 't geenſe zoo in hare mondelyke als ſchriftelyke Excommunicatie gebruikten, zoo ging de ſchuld en oorſaak voor af, waarom zulks geſchiede, gelyk de Heer Seldenus loc. cit. pag. 59. uit Maimonides aanwyſt, waar op

deze korte vloek volgde. Dese N. N. zy in Niddui, Cherem, of Schammatha. Hy zy afgezondert, of verbannen, of gantselyk uitgeroeit.

Ik heb lang na 't een of 't ander Formulier van den Joodschen Ban gezogt, maar van geen Jode verkrygen konnen, tot dat de geleerde en in de Oude Schriften der Joden zeer ervarene Heer Surenhusius Hoog Leeraar der Oostersche Talen in de Illustre Schole tot Amsterdam my den Algemeenen Joodschen Ban, uit het boek der Joodsche plegtigheden Colbo genaamt, beneffens een Latynsche Overzetting heeft ter hand gestelt; zynde voornoemde Ban mede te vinden in 't boek van de Heer Saldenus de Jure Naturæ & Gentium Lib. 4. c. 7. pag. 524 sqq. we hebben deselve den Nederduitschen Lezer ten gevalle aldus overgezet.

Formulier van den Algemeenen Joodschen Ban.

Volgens het Raad-besluit der Engelen en uytspraak der Heyligen verbannen

wy, versweren wy, stoten wy uit, verwerpen, vervloekken en vermaledyen wy. Na de wil van God en zyn Kerk, door dit Wetboek met zyn 613 geboden daar in opgetekent, met dien Ban waar mede Josua de Stad Jericho verbant heeft, of met dien vloek, waar mede Elisa de jongens en zynen knegt Gehasi vervloekt heeft; en met die uytbanning, waar mede Barak Meros uytgebannen heeft, en met dien verbanning, waar mede wel eer de Leden van den grooten Raad gewoon waren te Bannen, en met dat Bannissement, waar mede Raf Jehuda Ezechiels Zoon zynen Knegt gebannen heeft, (Gemarat Tit. Keduschin fol. 70.) en met alle die bannen, vermaledyingen, vervloekingen, uitstotingen en affonderingen, dewelke geschiet zyn sint de tyd van Moses onsen Leeraar tot op den hedigen dag; in de naam van Achthariel (werdende genaamt) Jah, de Heere der Heirscharen; in den naam van de Groot-vorst Michaël; in de naam van Metatteron, wiens naam is gelyk die van zyn Meester; in de naam van Sardaliphon,

vlegtende kranſſen voor zyn Meeſter (dat is, brengende de gebeden van Iſraël voor God den Heere) in de naam, die 42 letteren begrypt) te weeten

In de naam van Hem, die aan Moſes in de doorenboſch verſchenen is; in die naam door dewelke Moſes de Roode Zee geklooft heeft; in de naam van Hem (die gezegt heeft) Ik ben die ik Zyn zal, door het geheimenis van den grooten naam Gods JEHOVA, door de Schrift van de twee Taaffelen des Wets, in de naam des Heeren des Gods der Heirſcharen wonende boven de Cherubinen, in de naam der Globen en Raderen (die Ezechiel gezien heeft,) der heylige Dieren, en dienſtbare Engelen, in de naam van alle heylige Engelen die den Alderhoogſten dienen (verbannen wy) een yder zoon of dogter van Iſraël, dewelke zelfs een eenig Kerkelyk beſluit eenigzints alwillens overtreden, 't geen haar om te houden voorgelegt word. Hy zy vervloekt voor den Heere de God Iſraëls zittende boven de Cherubynen. Hy zy vervloekt uyt

de mond van dien eerwaarden en ontzaggelyken Naam, die op de groote Verzoendag uit de mond van den Hogenprieſter ging. Hy zy vervloekt in den Hemel en op der aarden. Hy zy vervloekt uit de mond van den Almogenden God. Hy zy vervloekt uit de naam van de Groot-vorſt Michaël. Hy zy vervloekt uit de Naam van Metatteron, wiens naam is gelyk die van zyn Meeſter (om dat het woord Metatteron volgens zyn letteren een gelyk getal uitmaakt met het woord Schadai d'Almagtige, te weeten 314.) Hy zy vervloekt uit de naam van Achthariel Jah Heere der Heirſcharen. Hy zy vervloekt uit de mond der Seraphim der raderen en heylige Dieren, mitsgaders dier dienſtbare Engelen, dienende voor 't aangezigt des Heeren in Heiligheid en reynigheid.

Is hy geboren in de maand Niſan (Maart) wiens Opperſte Wagt-engel, die deſelve beſtiert, Uriel genaamt wert, Hy zy vervloekt uit zyn mond en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy gebooren in de maand Ijar (April) wiens opperſte Wagt-engel,

die dezelve beſtiert genaamt wert Zephaniel, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Sivan (May) wiens opperſte Wagt-engel, die de zelve beſtiert, Amniel genaamt werd, hy zyn vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Thammus (Junius) wiens Opperſte Wagt-engel die dezelve beſtierd, Peniel genaamt werd, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Abh (Julius) wiens Opperſte Wagt-engel, die de zelve beſtierd, genaamd werd Barkiel, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Elul (Auguſtus) wiens Opperſte Wagt-engel, die dezelve beſtierd Periel genaamt werd, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Tisri (September), wiens opperſte Wagt-engel, die dezelve beſtierd, Zuriel genaamd werd, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de

mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Marcheſeh van (October) wiens opperſte Wagt-engel, die dezelve beſtiert, genaamt wert Zachariel, Hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zijn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Kislev (November) wiens opperſte Wagt-engel, die dezelve beſtiert, genaamt word Adoniel, Hy zy vervloekt uit zyn mond, en uyt de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Tevat (December) wiens opperſte Wagt-engel, die dezelve beſtiert genaamt werd Anaël, Hy zy vervloekt uyt zyn mond en uyt de mond van de geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Schevat (Januarius) wiens opperſte Scherm-engel die dezelve beſtiert, genaamt werd, Gabriel, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Adar (Februarius) wiens opperſte Wagt-engel, die dezelve beſtierd, genaamt werd Rumiel, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Hy zy ver-

vloekt uit de mond van de 7 Engelen, die over de 7 dagen van de week geftelt zyn, en uit de mond van haar gehele Wagt en hulp-bende. Hy zy vervloekt uit de mond van de 4 Engelen, die over de 4 beurtwiffelingen des Jaars geftelt zijn, en uit de mond van haar geheele Wagt en hulp-bende. Hy zy vervloekt uit de mond van de 7 Kragten, hy zy vervloekt uit de mond van de Vorften des Wets, dewelke de naam voert van Kroon en Zegel, hy zy vervloekt uit den mond van dien grooten fterken en vreeffelyken God. Wy bidden dat hy verbroken werde, dat fijn val haaftelyk gefchiede. God de God der Geeften wil hem voor al het vleefch verderven en verdelgen. God de God der Geeften wil hem voor al het vleefch vernederen. God de God der Geeften wil hem voor al het vleefch onderdrukken. God de God der Geeften wil hem voor al het vleefch uitroeyen. De verbolgentheid des Heeren, en een fmertelyke ftormwind moet vallen op het hooft der goddelozen. De worg-engelen moeten op hem aanvallen, hy zy vervloekt

waar hy zig keert of wend, zyn ziel moet met verfchrikking van hem gaan, hy moet aan een benauwe keel fterven. Hy moet het perk van zyn leven niet overtreden nog te buiten gaan, God flaa hem met teering, met een heete koorts, met brand, met vierigheid, met het fwaart, met droogte, en met heet fchurft; en hy vervolge hem, tot dat hy hem gantfchelyk verdelgt heeft, zyn fwaart moet hem door zyn hart varen, en zyn boog verbroken worden, hy moet worden gelyk het kaf voor den wind, en de Engel des Heere dryve hem weg; zyn weg zy duifter en flibberig en de Engel des Heeren vervolge hem: zyn verwoefting moet hem onvoorfiens overkomen, zyn net 't welk hy in 't verborgene gelegt heeft, moet hem verftrikken, hy verftote hem uit het ligt in de duifternis, en hy verdryve hem van den aardbodem, angft en benauwtheid moeten hem omgeven, zyn oogen moeten zyn ballingfchap zien, en hy moet de grimmigheid des Almagtigen drinken, hy zy bekleed met den vloek als met zyn kleed, zyn huid moet opgevreten wer-

den, en God roeye hem uit eeuwiglyk en ſtote hem uit zyne hutte. De Heere vergeve hem zyn zonden niet, maar de toorn en yver des Heeren moet roken over dien man, en op hem moeten ruſten alle vloekken die in dit Wetboek geſchreven zyn, ende de Heere delge zyn naam uit van onder den Hemel, en ſcheide hem af ten quade, van alle de Stammen Iſraëls; na alle vloekken des Verbonds in dit Wetboek opgeteekent. Maar gy, die nog heden in 't leven zyt, hangt de Heere uwen God aan, hy die Abraham, Iſaac, Jacob, Moſes, Aaron, David, Salomo, de Propheten Iſraëls, en Godvrugtige onder de Heydenen gezegent heeft, die zegene ook deſe gantſche heilige Gemeente, beneffens alle andere heilige Gemeentens, uytgenomen hem, die dezen Ban overtreet. God wil haar na zyn barmhertigheid bewaren, behouden, en haar uit alle benauwtheid en ellend verloſſen: hy wil hare dagen en jaren verlengen, en zynen zegen en gedyen zenden tot alle de werken harer handen, hy verloſſe haar in 't kort, t'effens met het geheele Iſraël.

En dus geſchiede zyn Wil en welbehagen. Amen!

Overmits nu Spinoza van de Joden afgezondert, hare Meeſters tegengeſproken, en hare beuzelingen beſpot hadde, zoo wierd hy van haar voor een Godslaſteraar, veragter van Gods Woord, en een afvallige gehouden, die zig van haar tot de Gojim of Heydenen gekeert hadde; en is buiten twyffel van haar met den ſwaarſten Ban in Schammatha geſtraft; gelyk my dan een geleerde Jode alhier berigt heeft; dat indien zulks voorgegaan was, het zekerlyk in Schammatha moeſt geſchied zyn. Voorts Spinoſa niet tegenwoordig zynde, hebbenſe hem Schriftelyk gebannen, en een Copy daarvan toegeſonden, waar tegen hy een verantwoording in 't Spaans geſchreven, en haar ter hand heeft doen ſtellen, gelyk we in 't vervolg vernemen zullen.

ARTICUL V.

Leert een Konſt om zig te generen.

Spinoza dan als een geleerde Jode, de Wet en raad der oude Joodſche Meeſters heel wel wetende, dat men by de Studien een Konſt of Ambagt moeſt leeren om zig daar van te generen, (want dus ſpreekt Rabban Gamliel in 't Thalmudiſch Tractaat Pirke Avoth, Cap. 2. יפה תלמוד תורה ונו׳ Liefſelyk is de Leere des Wets, wanneer ſe met eenige Konſt vergeſelſchapt gaat, want de arbeyd van die beyde doet de zonde vergeten, en alle Studie, daar geen Ambagt by gevoegt is, werd eindelyk verſtrooit, en ſleept ongeregtigheid na zig. En R. Jehudah heeft gezegt: een ygelyk die zyn zoon geen handwerk leert, doet zoo veel, als of hy hem tot een ſtruikroover maakte,) leerde, eer hy zig tot het ſtille buiten-leven begaf, eerſt het ſlypen van glaſen tot perſpectiven brillen, en andere gebruiken, waarin hy zoo wel vorderde, dat yder begerig was om zyn arbeyd te kopen, en hy ter nood daar van

beſtaan koſt. In zynen Imboel wierden nog verſcheide ſtukken van zulk geſlepen glas gevonden, en tot een redelyken prys verkogt. Gelyk ik zulks uit de rekening van den Vendumeeſter heb waargenomen. Daar na leerde hy van zig zelven de teekenkonſt, om ymand met ink of kolen af te ſchetzen. Ik hebbe een geheel boekje van deze zyn konſt in handen, waar in hy verſcheide voorname Perſonagien, die hem bekent waren, en hem by gelegendheid wel eens bezogten, afgebeeld heeft. Onder anderen vinde ik op 't vierde blad een viſſer in 't hemt geteekend, met een ſchep-net op zyn regte ſchouder, juiſt op die wyze als dien berugten Napolitaanſchen Hoofdrebel Mas Anjello in de Hiſtoriſche Printen verbeeld werd. Waar van my Sr. Hendrik van der Spyk zyn laatſtgewezen huisheer zeide, dat het Spinoza op een top geleek, en dat hy 't buiten twyffel na zyn eigen aangezigt ontworpen had. Andere perſonen van aanzien in 't zelve afgebeeld, zal ik om redenen verſwygen. Met deze konſten, als middelen van

onderhoud voorzien zynde, begaf zig Spinoza buiten Amfterdam, wonende op de weg naar Ouwerkerk by ymand in, ftuderende by zig zelven, en arbeydende aan zyn glafe flypen, dewelke van zyn vrienden afgehaalt en tot zynen profyt verkogt wierden.

ARTICUL VI.

Gaat naar Rynsburg, Voorburg en eindelyk na den Haag wonen.

Van daar begaf hy zig in 't Jaar 1664 na Rynsburg by Leiden, alwaar hy den winter over verbleef, gaande daarop naar Voorburg, een uur van 's Gravenhage wonen, als uit zyn 30 Sendbrief, aan Petrus Balling gefchreven, te zien is. Hier heeft hy, na men my beregt heeft, 3 à 4 Jaren doorgebragt, terwyl hy zig hier in 's Gravenhage veele vrienden, zo onder Militaire, als andere perfonen van ftant en aanzien, maakte, die garen met hem omgingen en redeneerden. Op derzelven verzoek begaf hy zig eindelyk met der woon in 's Gravenhagen, legerende alhier op de Veerkaai, by de weduwe van Velen, alwaar hy zig ook in de koft befteet hadde, in het zelfde huis, daar ik tegenwoordig in wone, zynde myn Studeer-kamer, in 't agter-ende van 't huis, op de tweede verdieping gelegen, zyn Laboratorium of werkplaats, alwaar hy fliep en arbeyde, latende zig dikwils voor twee ofte drie dagen op dezelve fpyzen, zonder by menfchen te komen. Maar wanneer hem dit te koftelyk wilde vallen, huurde hy op de Paviljoengragt agter mynen huize een kamer by meergemelde Sr. Hendrik van der Spyk, alwaar hy op zig zelven leefde, en zyn eigen fpys en drank dagelyks verzorgde.

ARTICUL VII.

Was fpaarzaam en matig in eeten en drinken.

'T Is byna ongelooffelyk hoe zuinig en matig hy geleeft heeft, niet door uiterfte armoede gedrongen, want hem wierd gelds genoeg aangeboden, maar uit een aangeboren

zoberheid en vergenoegzaamheid, en om dat hy de naam niet wilde hebben van eens anderen brood te eeten. Ik vinde daar van onder zyn nagelate Papieren verſcheyde kladrekeningjes. Dan heeft hy eens op een dag zoetemelks-zop met boter gegeten voor 3 ſtuivers, en een kan bier van 1½ ſtuiver gedronken; dan eens grutte met boter en rozynen 4 ſtuivers 8 penningen. In een geheele maand vinde ik ſlegts 2 half-pinten wyn op zyn rekening ſtaan; en ſchoon hy dikwils van een ander ter tafel genodigt wierd, egter wilde hy liever zyn eigen brood eeten, als de lekkernyen van andere. Ruim ſesde half jaren tot aan zyn einde toe heeft hy in dezen ſtaat by voornoemden huisheer gewoont, makende alle vierdendeeljaars zyn rekening klaar, om het jaar ge-eindigt zynde, op gelyke voeten ſtaan, zeggende dikwils tot de Huisgenoten: ik doe gelyk de ſlang die in 't einde van 't jaar zyn ſtaart in de mond heeft, ik en zoeke niets over te houden, als zoo veel tot een eerlyke Begravenis van noden is. Myn vrienden zullen niets

van my erven, zy hebben 't ook niet daarna gemaakt.

ARTICUL VIII.

Zyn Lyfsgeſtalte en kleedinge.

Aangaande zyn Perſoon en Lyfsgeſtalte, zoo is hy alhier genoegzaam bekent, en daar leven nog veele, die dikwils met hem zyn omgegaan. Hy was van een middelmatige lengte, en van een beſneden aangezigt. Uit zyn wezen konde men genoegzaam beſpeuren, dat hy van Portugeeſche Joden afkomſtig was; zynde vry ſwart van vel, hebbende ſwart gekrult haar, en lange ſwarte wingbrauwen. In zyn kleeding was hy ſlegt en borgerlyk, ſlaande weynig agt daarop, hoe hy gekleed ging. In huis een ſlordige Japonſche rok aangetrokken hebbende, wierd hy dieswegen eens van een voornaam Raadsheer beriſpt, met aanbieding van een nieuwe; dien hy ten antwoord gaf: zal ik dan een ander man zyn? 't Is een ſlegte zaak, als de zak beter is, als 't vleeſch dat daarin ſteekt.

ARTICUL IX.

Zyn omgang en wyze van leven was ſtil en ingetogen. Zyn hertstogten wiſt hy wonderlyk wel te matigen. Noyt zag men hem al te treurig, nog al te vrolyk. Zyn toorn en misnoegen kon hy redelyk wel overmeeſteren of binnen houden, gevende het zelve ſlegts door een teeken, of eenige korte woorden te kennen, of opſtaande, ging hy weg, uit vreze dat zyn hertstogten mogten uitſpatten. Boven dien was hy vriendelyk en gemeenzaam in zyn dagelykſe verkeering. In de kraam of ziekte van de huisvrouw of andere huisgenoten liet hy niet na dezelve aan te ſpreken, te trooſten en tot lydzaamheid te vermanen, door haar aan te wyzen, dat dit het lot was, haar van God toegelegt. De kinderen van 't huis vermaande hy tot onderdanigheid en gehoorzaamheid jegens hunne ouderen, en tot het frequenteeren van den Openbaren Godsdienſt. De huisgenoten uit de Vergadering komende, vraagde hy dikwils wat ſe tot hare ſtigting uit de

Prædicatie behouden hadden. Myn voorzaat D°. Cordes zal^r^. zynde een geleert man, en van een opregten imborſt was by hem in een groote agting, en wierd dieswegen dikwils van hem geprezen. Hy ging ook wel zomtyds om hem te hooren, roemende des zelfs geleerde Schrift verklaringen, en bondige toepaſſingen, vermanende met eenen zynen Huisheer en verdere huisgenoten, geene prædicatien van hem te verzuimen. Van de Huisvrouw eens gevraagt zynde of zy, na zyn oordeel in haare Religie wel konde Zalig worden, gaf hy ten antwoord: uw Religie is wel, gy behoeft geen andere te zoeken om Zalig te werden, als gy u maar tot een ſtil en Godzalig leven appliceert. t'Huis zynde, viel hy niemand overlaſtig, maar zat de meeſte tyd ſtil op zyn kamer; dog van zyn beſpiegelingen vermoeit zynde, quam hy na beneeden, en ſprak met de huisgenooten van al wat 'er voorging; al waren 't zelfs beuzelingen. Boven dien beſtond zyn vermaak in een pyp tabak te rooken, of wanneer 't hem tot eenig ander tydverdryf te doen was,

zogt hy eenige ſpinnekoppen, en deed ſe met malkanderen vegten; of hy ving eenige vliegen, worpſe in 't net van de ſpin, en zag dien oorlog met een groote vergenoeging, zelfs tot lachens toe aan. Ook nam hy wel zyn vergrootglas ter hand beſchouwende daardoor de kleynſte mugjes en vliegjes, te gelyk daarover redenerende. Voorts was hy niet geldgierig, maar met het gene hy tot zyn dagelykze onderhouding van noden hadde wel te vreden. Zyn groote vriend tot Amſterdam woonagtig, Simon de Vries, dien hy in zyn 26. Zendbrief *amicum integerrimum* zyn opregſte vriend noemd, vereerde hem eens een zomma van 2000 guldens om dies te rykelyker te konnen leven, dog hy ſloeg zulks in tegenwoordigheid van zyn Huisheer beleefdelyk af, voorgevende, van 't niet van noden te hebben, en indien hy 't al aannam, dat het hem van zyn bezigheden en beſpiegelingen mogt aftrekken. Deze Simon de Vries ongehuwt ſtervende, wilde hem by zyn laatſte wille tot Erfgenaam van zyn goederen inſtellen, dog hy weygerde

zulks ronduit, hem met eenen vermanende van dezelve aan zyn broeder, tot Schiedam wonende, te maken, als zynde de regte en naaſte Erfgenaam tot dezelve; 't geen dan ook geſchiedde, dog met die voorwaarde, dat hy aan Spinoza, voor al zyn leven, een Penſioen tot noodige ſubſiſtentie, jaarlyks zoude uitkeeren; zynde dit tot zyn einde toe geſchied. Want deze Schiedamſche de Vries bood hem jaarlyks een ſomma van 500 gulden aan, dog hy begeerde zoo veel niet, zynde ſlegts met 300 vergenoegt. Voornoemde de Vries betaalde na zyn dood, 't geen Sr. van der Spyk nog zynent wegen te vorderen hadde, door Jan Rieuwertſz. Stads Boek-drukker tot Amſterdam, volgens zyn letteren aan Sr. van der Spyk geſchreven den 6. Maart 1678. De Vader van Spinoza overleden zynde, wanneer men 't Erffenis ſtond te deelen, zogten zyn Zuſters hem uit te ſtoten, en niet tot de deeling toe te laten, dog hy dwong haar door 't Regt daartoe. Als het evenwel aan een deelen zoude gaan, liet hy haar alles behouden,

nemende niet meer tot zyn gebruik als een goed bed, om daar op te leggen, en een behangsel voor het zelve.

ARTICUL X.

Werd met veele Grooten bekend.

Door het uitgeven van zyn Schriften, wierd hy eindelyk in de werelt, byzonders onder de Grooten bekent, en verkreeg de naam van een groot en verstandig wysgeer. De Heer Stoupa Luitenant Collonel onder de Switzers weleer ten tyden van Kromwel Prædicant in de Savoy tot Londen, (zynde ten laatsten als Brigardier in de maand van Augustus des Jaars 1692 in de slag by Steenkerken gebleeven) te dier tyd binnen Utregt commandeerende, schreef tot verwyt van de Hollandsche Gereformeerde Theologanten, in zyn boekje de Godsdienst der Hollanders genaamt, dat ze het boek van Spinoza, Tractatus Theologico Politicus in 't Jaar 1670 van hem uitgegeven, en 't geen hy in zyn 19 Sendbrief voor het

zyne erkent, niet en wederleyden; dog de vermaarde Braunius Hoog-leeraar op de Hoge Schoole tot Groëningen, heeft in zyn wederlegging hem het tegendeel aangewezen, en de veelvoudige Schriften, tegen dit heillooze vertoog uitgekomen, zyn daar genoegzame getuigen van. Dezen Heer Stoupa nu, hebbende verscheyde brieven met Spinoza gewisselt, verzogt hem op zekeren tyd van 't jaar 1673 om naar Utregt te komen, alzoo zyn Hoogheid de Prins van Condé, te dier tyd de Landvoogdyschap van voornoemde plaats bekledende hem wel eens wenschte te spreken, met verzekering, dat gemelde Prins hem by zyn Koning een jaarlykze Pensioen zoude te weeg brengen, indien hy slegts de eene of d'andere van zyn Schriften aan hem wilde opdragen: ten dien einde wierd hem een vrygeleits-brief toegezonden, en hy trok daarna toe. De Heer Bayle in 't leven van onzen wysgeer pag. 11 schryft: dat het ten vollen zeker is, dat hy dien Prins bezogt, en verscheide dagen in zyn gezelschap, beneffens dat van andere

Grooten, en voornamentlyk van den Luitenant Collonel Stoupa doorgebragt heeft: maar de nog levende vrienden, daar hy te dier tyd by gewoond heeft, zeggen my, dat se van hem, 't huis gekomen zynde, vernomen hebben, doe hy den Prins van Condé niet gesproken hadde, alzoo dezelve eenige dagen, eer hy naar Utregt quam, vertrokken was, dog dat hy met de Heer Stoupa redenen gewisselt hebbende, dezelve hem belooft hadden, dat hy hem door zyn voorschryven een zodanig Koninklyk tractament wilde te weeg brengen, 't geen egter beleefdelyk by hem was afgeslagen, van voornemen zynde, geen van zyn Schriften aan den Koning van Vrankryk te willen opdragen. Van Utregt wedergekeert, had hy byna het graauw op den hals gekregen, 't welk hem voor een Spion aanzag, en mompelde als of hy met de Franschen over Staats en Landzaken Correspondeerde. De Huisheer hierover zeer bedugt zynde, en vrezende, dat men hem met gewelt in zyn huis mogt vallen, om Spinoza te zoeken, vertrooste hy hem, zeg-

gende: Weest daar niet bekommert om, ik ben onschuldig, en daar zyn veele onder de Grooten, die wel weeten waarom ik naar Utregt ben geweest; zoo haast als gy maar eenigen overlast aan uw deur verneemt, zoo zal ik tot de menschen uitgaan, al zoudense met my handelen, als met de goede Heeren de Witten. Ik ben een opregt Republiquain, en 't beste van dezelve is myn oogmerk. Zyn Keurvorstelyke Doorluchtigheid van de Palts Karel Lodewyk Hooglosselyker Gedagtenis, kennis van onzen grooten Wysgeer gekregen hebbende, wierd begeerig om zyn Hooge School tot Heidelberg met zoo een deftig man te voorzien, buiten twyffel onkundig van 't venyn, 't geen in zyn hert verhoolen was, en zig daarna eerst te degen openbaarde. Hy liet hem dienvolgens door de vermaarde Godgeleerde en Wysgeer D. Joh. Lodewyk Fabricius, Hoog-leeraar der Heylige Godgeleerdheid en Keurvorstelyke Raad, de gewonelyke Professie der Wysgeerte, *cum Philosophandi libertate amplissima*, met de grootste vryheid van te redene-

ren, opdragen. Maar daar was een zekere voorwaarde en beding by, 't welk Spinoza in zyn maag niet al te wel verduwen kon, te weeten, dat hy voornoemde vryheid niet zouw hebben te misbruyken tot nadeel van den opentlyk vaſtgeſtelden Godsdienſt, gelyk uit de letteren van de Heer D.Fabricius, uit Heidelberg den 16. February aan hem geſchreven, is blykende; (*Vid.* Spinoza *Oper. Poſth. Epiſt.* 53. pag. 561.) waarin hy hem den Tytel geeft, en noemt: *Philoſophe acutiſſime ac Celeberrime.* Zeer ſcherpzinnige en beroemde Wysgeer! Spinoza deze lont ruikende, en meer als te wel wetende, dat zyn Vryheid in 't redenkavelen met de Wetten en Grond-regels van den Openbaren Godsdienſt niet lang beſtaan zoude, ſloeg dit Openbaar Leer-ampt beleefdelyk af, zeggende wel in zyn antwoord aan de Heer Fabricius van den 30 Maart 1673, dat de Onderwyzing van de Jeugt in 't verdere onderzoek der natuurlyke waarheden hem zoude hinderlyk zyn, en hy noit in zin gehad hadde, om opentlyk te Leeraren. Maar

dat was 't niet; hy verraat zig zelven in de volgende woorden van zyn Brief: *Cogito deinde, me neſcire, quibus limitibus libertas illa Philoſophandi intercludi debeat, ne videar Publice ſtabilitam Religionem perturbare velle.* Dat is: Voorts denk ik by myn zelven, dat ik niet en weet, binnen wat palen die Vryheid van redeneren moet ingeſloten worden, op dat ik de Openbare vaſtgeſtelde Godsdienſt niet en ſchyne te willen verſtoren. Ziet *Oper. Poſth. p.* 563, *Epiſt.* 54.

ARTICUL XI.

Spinozaas Schriften, en zyn gevoelen in de zelve.

Aangaande zyn Schriften, door hem opgeſtelt en in 't ligt gegeven, zoo zyn dezelve ten deele twyvelagtig, ten deele verduyſtert of vernielt, ten deele ſtaatſe in openbaren druk voor yders gezigt ten toon. De Heer Bayle in meergemelde levensbeſchryving van Spinoza door F. van Halma vertaalt, zegt dat hy een Apologie of

verweerſchrift in 't Spaans zoude geſchreven, en voor zyn affcheid van de Joodſche vergadering, aan dezelve overgelevert hebben, die egter noyt door den druk is gemeen gemaakt. In dezelve zouden veele dingen invloeijen, die men naderhand in zyn *Tractatus Theologico-Politicus* heeft gevonden. Van dit geſchrift heb ik geen narigt konnen vinden, zelfs by de gene, die een gemeenzamen omgang met hem gehad hebben, en nog in 't leven zyn. In 't jaar 1664 is door hem uitgegeven *Renate des Cartes Principiorem Philoſophiæ pars.* 1. 2. *More Geometrico demonſtratæ. Renati des Cartes* eerſte en tweede deel van de beginzelen der wysgeerte op een Landmeetkundige wyze vertoont, waar by quamen deszelfs *Cogitata Metaphyſica*, boven-natuurkundige bedenkingen. En och! Of de man hier by gebleven was, men had hem nog voor een opregt wysgeer konnen laaten doorgaan. In 't jaar 1665 quam een zeker boekjen in 12mo aan 't ligt, wiens opſchrift was; *Lucii Antiſtii Conſtantis de jure Eccleſiaſticorum; Alethopoli apud Cajum Valerium Pennatum: Lucius Antiſtius Conſtans*, Van 't regt der Kerkelyken; tot Waarſtad by Kajus Valerius Pennatus. In dit vertoog poogt de ſchryver vaſt te ſtellen, dat al 't geeſtelyke en menſchelyke regt, 't welk Prædicanten of haar zelven toeſchryven, of haar van andere toegeſchreven word, haar valſchelyk en op een Goddeloſe wyze toekomt, maar dat het alleen afhangelyk is van de onder goden, de Magiſtraten en Overheden van die Republyk of Stad, waarin zy woonen, dat voorts de Leeraaren geen magt hebben kan eigen Religie te Prediken, maar die haar van de Magiſtraat opentlyk te Leeraren geboden werd, ſteunende dit altemaal op de zelfde gronden, waarvan zig Hobbes in zyn Leviathan bedient. Deze verfoeijelyke en Goddelooze laſterſchrift werd van veele aan Spinoza toegeſchreven. De Heer Bayle in zyn Dictionnaire Tom. 3, pag. 2773 gelieft te zeggen: dat de ſtyl, de gronden, de ſtoffe van 't voornoemde ſchrift gelyk zyn met Spinozaas Tractatus *Theologico Politicus.* Dog dit zyn maar giſſingen. Dat dit

vertoog juiſt te dier tyd is uitgekomen, wanneer Spinoza begon te ſchryven, en dat het kort voor zyn *Tractatus Theol. Politic.* het ligt gezien heeft, is nog geen bewys, dat het een voorloper daarvan zoude geweeſt zyn; daar konnen wel twee op eenen tyd ſchryven, en een en het zelve goddelooze gevoelen verdedigen, alſchoon ſe daarom een en dezelfde perſoon niet zyn. Spinoza zelfs, als geloofwaardige lieden my berigt hebben, eens van een voornaam Heer gevraagt zynde of hy den Auteur van 't voornoemde Tractaat was, heeft zulks rondelyk ontkent. De Latynſche ſtyl en ſpreekwyzen komen met die van Spinoza ook niet overeen; want de eerſte zal dikwils met een diepe eerbiedigheid van God ſpreken, hem noemende *Deum ter Opt. Max.* d'Alderbeſte en grootſte God, hoedanigen ſpreekwyze ik in Spinozaas Schriften niet en vinde. Veel geleerde mannen hebben my willen verzekeren, dat den Auteur van 't heilloze Tractaat, *Philoſophia ſacræ ſcripturæ interpres*, de wysgeerte zynde een uitlegſter der Heylige Schrift, in 't jaar

1666 in 4to uitgegeven, en den voornoemde Schryver een en dezelve man waren, namentlyk L. M. en zulks is waarſchynelyk; hoewel ik het aan 't oordeel van andere overlaat, die miſſchien nader kenniſſe daarvan hebben. In 't jaar 1670 quam zyn *Tractatus Theologico Politicus* voor den dag, werdende van den Hollandſchen Overzetter genaamt, de regtzinnige Theologant of Godgeleerde ſtaatkunde. Tot dit Boek bekent zig Spinoza zelfs, in zyn 19 Sendbrief, aan Henricum Oldenborg geſchreven, hem verzoekende, dat hy hem de ſwarigheden, die geleerde mannen daarover maken, wilde aanwyzen, alzoo hy van zins was, het zelve met eenige aanmerkingen op nieuw uit te geven. Dit heilloos Boek moet op het Tytelblad de naam voeren, als of 't tot Hamburg by Hendrik Koenraad gedrukt was, daar 't dog zeker is, dat nog de Magiſtraat nog 't Eerw. Miniſterium aldaar ooit of ooit zouden geleden hebben, dat een zoo Goddeloos Tractaat in hare Stad opentlyk gedrukt en verkogt wierde. 't Was dan gedrukt tot Am-

ſterdam by Chriſtoffel Conradus Boekdrukker op d'Egelantiers gragt, die my, in 't jaar 1679 derwaarts beroepen werdende, verſcheide exemplaren daarvan vereerde, hy zelfs niet wetende dat het zoo een verderffelyke Schrift was. Den Overzetter gelieft de Stad Bremen daarmede te bekladden, als of het àldaar in 't jaar 1694 uit de druk-pars van Hans Jurgen van der Weyl was ten voorſchyn gekomen; zynde dit even zoo waar als 't voorgaande, nadien het tot Bremen ruim zoo zwaar zoude vallen als tot Hamburg om zoodanige boeken te drukken en uit te geven. De vernoemde Philopater in 't vervolg van zyn leven pag. 231. schryft opentlyk dat de oude Jan Hendrikzen Glazemaker, by my zeer wel bekent, de vertaalder van dit werk geweeſt is, roemende dat ook d'*Opera poſthuma* van Spinoza door hem in 't Hollandſch vertaalt zyn, die in 't jaar 1677 het ligt zagen. Voorts maakt hy zoo een grooten ophef van dit Tractaat, als of de werelt noyt een diergelyk gezien hadde. Den Auteur of ten minſten drukker van

't levens vervolg van Philopater, Aard Wolsgryk weleer Boekverkoper tot Amſterdam op den hoek van de Rozemaryn-ſteeg, heeft deze zyn vermetelheid eenige jaren in 't raſphuis moeten boeten. Ik wenſche hem van God Almagtig, dat hy tot beter gedagten mag gekomen, en op dien voet weder daaruit verloſt zyn; gelyk ik hem dan voorlede Zomer nog alhier in 's Gravenhage gezien hebbe, om by onze Boekverkoopers eenige ſchulden van weegen gedrukte Boeken, voor dezen aan haar gelevert, onder der hand in te vorderen. Myn gevoelen van dit ligtvaardig vertoog, *Tractatus Theol. Polit.* wil ik alleen met het oordeel van twee deftige Schryvers, zynde de een van de Augsburgſche, en de ander van de Gereformeerde belydenis uitdrukken. De eerſte Theophilus Spizelius in zyn Tractaat *Infelix Literatus*, schryft pag. 363 daarvan aldus: *Irreligioſiſſimus author quippe qui ſtupenda plane fidentia ſui faſcinatus, eo progreſſus impudentiæ ac impietatis fuit, ut Prophetiam dependiſſe dixerit à fallaci imaginatione Prophetarum, eosque*

pariter ac Apostolos non ex revelatione & divino mandato scripsisse sed tantum ex ipsorummet naturali judicio, accommodavisse insuper religionem quoad fieri potuerit hominum sui temporis ingenio, illamque fundamentis tum temporis maximè notis & acceptis superædificasse. Dat is: dien ongodsdienstigen Auteur door een wonderbaar vertrouwen op zig zelven betovert, is tot deze onbeschaamtheid en Goddeloosheid voortgegaan, dat hy heeft derven zeggen, dat de Profecyen en Schriften der Heylige mannen alleen uit haar bedriegelyke inbeeldingen zyn ten voorschyn gekomen, en datse neffens de Apostelen niet en hebben geschreven uit een Goddelyke ingevinge of bevel, maar alleen uit haar natuurlyk oordeel, en datse zoo veel haar mogelyk was, zig na den inborst des volks van haren tyd geschikt, en de Godsdienst gegrond hebben op zodanige bewysdommen, die te dier tyd het best bekent en 't aangenaamst waren, en dat men dit in de verklaring der Heylige Schrift moge navolgen; gelyk Spinoza pag. 243. *Tract. Theol. Politic.* zulks toestaat en

hebben wil, schryvende onder anderen, gelyk de Schrift eertyds na de bevatting van 't gemeen geschikt wierde, zoo staat het ook aan een yder vry, dezelve naar zyn gevoelen te schikken. Zoo dit waar is, waar blyft dan, dat se is een Schrift van God ingegeven, datse is een vast Profetisch woord, dat de Heylige menschen Gods gesproken, (en alzoo ook geschreven) hebben, gedreven van den Heylige Geest, dat se gewis is en onze herten kan zeker maken, dat se een regter van onze gedagten is, en een vaste regel, waarna wy geloven en leven moeten. Op die wyze zoude de Heylige Bybel slegts een wasse neus zyn, die men draaijen kon, zoo als men wilde; een bril, waardoor een yder zien kost, wat hem beliefde, een regte narrekap, die men na alle grillen van 't menschelyk vernuft kon opzetten. De Heere schelde u gy satan! Dezelve Heer Spizelius voegt hierby 't oordeel van de Heer Regnerus á Mansveld, weleer Hoogleeraar tot Utregt, over dit Boek, dewelke in zyn Tractaat, in 't jaar 1674 tot Amsterdam ge-

drukt, hierван aldus ſchryft: ***Tractatum hunc ad æternas condemnandum***, dat dit Boek waardig is tot een eeuwige duiſternis gedoemt te werden; en zoo is het in der daad, nadien de geheele Chriſtelyke Godsdienſt, zynde op Gods Woord alleen gegrondveſt, daardoor overhoop geſtoten werd. Het tweede getuigenis is dat van de Heer Willem van Blyenburg Dortenaar, die met Spinoza verſcheyde brieven gewiſſelt heeft, en in de 31. Zendbrief *Oper. poſth.* van zig zelve ſchryft: ***nulli adſtrictus ſum profeſſioni, honeſtis mercaturis me alo***; ik ben aan geen beroep verbonden, maar geneere my met een eerlyke koopmanſchap. Deze geleerde Koopman, in zyn vertoog, de waarheid van den Chriſtelyken Godsdienſt genaamt, in 't jaar 1674 tot Leiden gedrukt, zegt in zyn aanſpraak aan de Lezer van 't voornoemde Tractaat aldus: dit Boek is opgepropt van ſtudieuſe grouwelen, en een ophooping van in de hel geſmeedde Concepten, waarvan een redelyk, ik laat ſtaan Chriſtelyk menſch behoorde te grouwelen, waardoor hy ons de

Chriſtelyke Godsdienſt, en de hoop des zelven heeft poogen uit te roeijen, en een Atheiſtendom, ten beſten genomen een natuurlyke Religie, gebootzeert naa 't intereſt en humeur van yder oppermagt, in te voeren, daarin het quaad alleen uit ontzag voor de ſtraffen, zoude nagelaten, maar buiten vrees van een beul zonder Conſcientie vierigiyk bedreven worden &c. Ik zelve heb dit Boek van Spinoza van vooren tot agteren met vlyt doorlezen, maar kan voor God betuigen van niets grondigs daarin gevonden te hebben, 't geen my in de vaſtgegronde Euangeliſche waarheid eenigen aanſtood had konnen geven, maar alle bewysgronden, die ik by hem vinde, zyn *Præſuppoſita*, en *petitiones principii*, vooronderſtellingen, waarin de zaak zelfs tot een bewys werd genomen, dewelke niet geloofT werdende, niets als leugens en laſteringen overblyven. Spinoza zoude de menſchen wel willen opleggen van alles te geloven, 't geen hy ſchreef, zonder eenige reden of bewys daarvan te eiſchen.

Eindelyk komen ons onder zyn Schriften

voor, de zoo genaamde *Opera Posthuma*, in 't jaar 1677, zynde dat van zyn overlyden, met de bovenstaande letteren B. D. S. gedrukt, waarin vyf Tractaten begrepen zijn, als 1. *Ethica more Geometrico demonstrata*, een Zedekonst, op een Landmeetkundige wyze vertoont. 2. *Politica* een Staatkunde. 3. *De emendatione intellectus*, van de verbetering des verstands. 4. *Epistolæ & responsiones ad eos*, zendbrieven en antwoorden op dezelve. 5. *Compendium grammaticæ linguæ Hebrææ*, een kort begrip van de Hebreeuwsche Taalkunde. Nog de plaats, waarse gedrukt zyn, nog des drukkers naam werden gemelt, een teeken, dat den uitgever heeft willen verholen blyven. Dog de nog levende Huisheer van Spinoza, Sr. Hendrik van der Spyk verhaalt my, dat Spinoza verordineert hadde, dat zyn lessenaar met de Schriften en brieven daarin leggende terstond na zyn dood naar Amsterdam aan Jan Rieuwertzen Stadsboekdrukker zouden gezonden worden, gelyk hy dan ook gedaan heeft. En Jan Rieuwertzen in zyn rescriptie aan voor-

noemde Sr. van der Spyk de dato Amsterdam den 25 Maart 1677. bekent zodanigen lessenaar ontfangen te hebben. Zyn woorden luiden op 't einde van den brief aldus: de vrienden van Spinoza wilden garen weeten, aan wien dat de lessenaar gezonden was, wyl zy oordeelen, dat 'er veel geld in was, en wilden het by de Schippers onderstaan, aan wien dat se bestelt was, zoo men in den Haag niet aanteekent de pakjes, die aan de schuit bestelt worden, zoo zie ik niet, hoe zy 't te weeten zullen krygen; 't is 't best dat zy 't niet weeten, hiermede afbrekende &c. Hieruit ziet de Lezer klaar, uit wiens koker deze vervloekte pylen in de werelt zyn geschooten. Wat grouwelen in deze na zyn dood uitgegeve Schriften te vinden zyn, hebben geleerde mannen tot hier toe, om elk daar voor te waarschouwen, genoegzaam aangewezen. Ik zal maar eenige ter loop aanroeren. Hy vangt zyn *Ethica* of zedenleere van God aan; wie en zoude by den eersten opslag niet gedenken, of men hadde eenen Christelyken Wysgeer voor, die zoo

ſchoone *definitiones* of beſchryvingen van God weet te maken, inzonderheid wanneer men de zesde aanziet, waarin hy zegt: ik verſtaa door God een volſtrekt oneindig wezen, dat is een zelfſtandigheid beſtaande uit oneindige eigenſchappen, waarvan een yder een eeuwig en oneindig Wezen uitdrukt: maar als men 't by 't ligt beziet, zoo is zyn God geen God, maar een ongod. Ik mag van hem zeggen 't geen den Apoſtel Tit. 1 : 16. van de Goddelozen ſpreekt, zy zeggen, datſe God erkennen, maar met de werken (Schriften en verklaringen) verloochenen zy 't. Of 't geen David Pſalm 14 : 1. van de godverzakers zingt: de dwazen ſpreken in haar herte daar en is geen God. Zoo is het met Spinoza gelegen. Hy neemt zig zelven de vryheid, om de naam van God in een zoodanigen zin te gebruyken, waarin nooit eenig Chriſten dezelve genomen heeft. Volgens zyn eigen belydenis Epiſt. 21. *ad Henr. Oldenburgium.* Ik bekenne, zegt hy, dat ik van God en de natuur een geheel andere meening heb, als die nieuwe Chriſte-

nen gewoon zyn te verdedigen; zeggende voorts: *Deum Omnium cauſam immanentem, non vero tranſeuntem ſtatuo.* Ik ſtelle dat God is de inblyvende, en niet de overgaande oorzaak van alle dingen; bedienende zig ten dien einde verkeerdelyk van de woorden Pauli Handel. 17 : 28: in God leven wy, werden wy beweegt, en zyn wy. Om dit zyn gevoelen duidelyk te verklaren, zoo is een overgaande oorzaak, die een werking buiten haar zelve voortbrengt, als wanneer een timmerman een huis bouwt, of ymand een ſteen in de hoogte werpt. Een inblyvende oorzaak is, die een werking in zig zelve voortbrengt, waarin zy blyft, en niet buiten dezelve gaat, als wanneer onze ziel iet denkt en begeert, zoo is en blyft ſe in deze gedagten ofte begeertens, zonder daar buiten te gaan. Dus is Spinozaas God de oorzaak van 't heelal, zynde met eenen in 't heelal en niet buiten 't zelve; gelyk nu 't heelal eindig is, zoo maakt hy ook eenen eindigen God. En alſchoon hy van zynen God zegt, dat hy een oneindig wezen is,

beſtaande uit oneindige eigenſchappen, zoo ſpeelt hy dog met het Woord oneindig en eeuwig nadien zulks by hem niet beteekent, iets dat voor alle tyden en ſchepzelen van zig zelve beſtaan heeft, en geweeſt is, maar 't geen oneindig voor 's menſchen verſtand en begrip is, zynde de werkingen van zynen God zoo veel, datſe de mensch met al zyn vernuft niet en kan bevatten, en zoo vaſt en hecht, dat ſe eeuwig duuren zullen, ſchoon hy ook Epiſt. 21. klaagt, dat die gene dwalen, die hem toeſchryven, als of God, en de ſtoffe waarin hy werkte, by hem een en 't zelfde was, zoo komt het dog eindelyk daarop uit, dat deze twee met malkanderen zyn God zyn, en dat God niet is of werkt, als in zyn ſtoffe, dat is in 't heelal. Zyn God is dan deze ſtoffelyke dog oneindige natuur, in haar geheel beſlag genomen, want hy onderſtelt, dat 'er in God twee eeuwige eigenſchappen zyn, *Cogitatio & extenſio* de denking, en uitbryding, na de eerſte is hy in 't heelal, na de tweede is hy 't geheel-al zelf, byde te zamen gevoegt maken zynen God

uit. En voor zoo veel ik 't gevoelen van Spinoza heb konnen bevatten, zoo zal 't verſchil tuſſchen ons Chriſtenen en hem hierin beſtaan; of de waaragtige God is een andere eeuwige Zelfſtandigheid, van 't geheel-al, en de gantſe natuur onderſcheyden, die na haren vryen wil deze wereld en alle ſchepſelen daarin uit niet heeft voortgebragt; dan of de werelt met al hare ſchepzelen tot de natuur en 't wezen van God behooren, in zoo ver men de zelve betragt, als een wezen of zelfſtandigheid die oneindelyk denkt en uitgebreyt is. Dit laatſte is 't gevoelen van Spinoza, 't geen hy zoekt ſtaande te houden. Ziet *L. Wittichii anti Spinozam* pag. 18. *ſqq.* Zoo dat Spinoza wel zegt, dat God de oorzaak van alle dingen is, maar niet uit vryheid van zyn Wil, of door Zyn eigen welbehagen, maar nootzakelyk. Alle dingen die geſchieden, 't zy goed of quaad, deugt of ondeugt, zonde of goede werken, moeten alzoo nootwendig uit God voortvloeijen; hierom moet 'er ook gevolglyk geen ſtraf nog oordeel, nog Verryzenis, nog Zaligheid nog

verdoemenis zyn, want zyn God zoude anders zyn eigen werk nootzakelyk door hem gewrogt ſtraffen en belonen. Is dit niet de ſnoodſte Atheiſtery, die oit aan 't ligt gekomen is? De Heer Franciſcus Burmannus Leeraar der Gereformeerde tot Enkhuizen in zyn Boek, het hoogſte goed der Spinoziſten pag. 21. noemt dienvolgens Spinoza met regt, de Goddeloosten Atheiſt, dien oit de werelt aangeſchouwt heeft. 't Is thans myn meening niet alle ongerymde en Goddeloze gevoelens van Spinoza op te halen, maar eenige alleen, en wel de voornaamſte om den Chriſtelyken Lezer een ſchrik en afkeer van de Schriften en Leeringen dezes mans in te boezemen. Ik zie immers klaar uit de tweede afdeeling van zyn Ethica of zedenleere, dat hy uit ziel en lichaam een ding maakt, 't geen nu onder de toeeigening van denken, en dan onder die van uitgeſtrektheid begrepen werd. Want pag. 40. zegt hy: *per Corpus intelligo modum, qui Dei eſſentiam, quatenus ut res extensa conſideratur, certo & determinato modo exprimit &*, dat is,

door een lichaam verſtaa ik een zekere wyze, die het wezen Gods, in zoo ver het zelve als uitgeſtrekt betragt werd, op een gewiſſe en bepaalde wyze uitdrukt; maar de ziel in 't lichaam is een andere Modificatie of wyzinge der natuur, die zig door de denkinge hervoor doet, en is zoo wel als 't lichaam een wyzinge, niet een zelfſtandig Wezen of Geeſt, het Wezen Gods uitdrukkende, in zoo ver zig het zelve door de denkingen werkzaam bewyſt. O grouwelen noit onder Chriſtenen gehoort! Op die wyze kan God nog ziel nog lichaam ſtraffen, ten zy hy zig zelven ſtrafte en verdorf. Op het einde van zyn 21. Sendbrief werpt hy het hooge geheimenis der Godzaligheid 1 Tim. 3 : 16. omveer, voorgevende dat de menſchwerding des Zoons Gods niets anders is, als dat de eeuwige wysheid Gods, dewelke zig in alle dingen, bezonders in 's menſchen gemoed of ziele geopenbaart heeft, op 't aldermeeſt in Jeſus Chriſtus is te vinden geweeſt. Een weynig later zegt hy: *quod quædam eccleſiæ his addunt, quod Deus naturam humanam aſſumpſe-*

rit, monui expreffe, me quid dicant nefcire &c. Dat eenige Kerken hier by voegen, als of God de menfchelyke natuur heeft aangenomen, daarvan heb ik uitdrukkelyk gezegt, dat ik niet en weet wat fe zeggen willen, en 't komt my zoo ongerymt voor, als of men wilde zeggen een kring heeft de natuur van een vierkant aangenomen. Waarom hy ook op 't einde van zyn 23. Zendbrief de woorden van Johannes Cap. 1. vers 14, Het woord wierd vleefch, volgens een Oofterfche fpreekwyze aldus verklaart: God heeft zig zonderling in Chrifto geopenbaart. Op hoedanigen wyze hy de Verryzenis Jefu Chrifti van den dooden, zynde de voornaamfte leer en trooft-grond der Chriftenen, in zyn 23 en 24. Zendbrief heeft zoeken om te ftooten, heb ik kortelyk en eenvoudiglyk in myn Prædicatie aangewezen, [om] andere leergrouwelen voor by te gaan.

ARTICUL XII.

Agtergeblevene Schriften van Spinoza.

Onder de agtergeblevene Schriften van Spinoza ftelt de uitgever van deszelfs nagelatene werken mede, zyn Tractaat de Iride, van de Regenboog. Ik kenne hier lieden van aanzien, die deze Schrift gezien en gelezen hebben, dog hem afgeraden dezelve uit te geven. Hy heeft fe, als moeijelyk daarover zynde, een half jaar voor zyn dood verbrand, gelyk de huisgenoten my beregten. Bovendien had hy een Overzetting van 't oude Teftament in de Nederduytfche Taal begonnen, waarover hy dikwils met taalkundige Confereerde, en na de uitlegging der Chriftenen over deze en gene plaats vraagde. De vyf Boeken Mofes waren al lang voltoit, dog weynig dagen voor zyn overlyden ftak hy op zyn kamer den brand daarin.

ARTICUL XIII.

Zyn Schriften werden van vele wederlegt.

Nauwelyks zagen zyn uitgekome Schriften het ligt, of God de Heere verwekte te gelyk tot zyner Eere en tot verdediging van den Chriſtelyken Godsdienſt, eenige Helden, die hem gelukkig beſtreden en ontwapent hebben. De Heer Theophilus Spizelius in zyn Boek *infelix literatus* pag. 364. noemt twee van dezelve, te weeten Frans Kuiper van Rotterdam, in zyn verdekte verborgentheid des Atheismi, in 't jaar 1676 tot Rotterdam gedrukt, en dan Regner à Mansveld Hoogleeraar tot Utregt ſchryft tegen dezelve, tot Utregt in 't jaar 1674 gedrukt. 't Volgende jaar daarop namentlyk 1675 quam in 't ligt Johannes Bredenburgii (wiens vader Ouderling van de Luterſche Kerk tot Rotterdam geweeſt is) *Enervatio Tractatus Theologico Politici*, uit de drukpers van Iſaak Næranus, de Heer Georg Mathias König in zyn Bibliotheca *Vetus &*

nova pag. 770. noemt dezen Bredenburg *Textorem quendam Roterodamenſem*, een zeker wever van Rotterdam. Is de man een wever geweeſt, zoo kan ik met waarheid zeggen, dat ik noit zulken gauwen en geleerden wever op eenig getouw heb zien zitten. Want hy vertoont in 't voornoemde Schrift klaar en onwederſprekelyk, volgens een Geometriſche order, dat de natuur niet en is nog zyn kan God zelfs, naa 't gevoelen van Spinoza. Hy heeft dit Tractaat in 't duitſch opgeſtelt, overmits hy de Latynſche Taal niet ten vollen magtig was, om het in dezelve te konnen opſtellen, hebbende zig dieswegen van een ander bedient, ten einde Spinoza, te dier tyd nog in wezen zynde, geen ontſchuldiging mogt hebben, wanneer hy hem niet quam te antwoorden, gelyk hy zulks in de voorrede van 't voornoemde Tractaat betuigt.

Dog geef ik het aan 't oordeel van alle verſtandigen over, of ſe niet met my zullen van gedagten wezen, dat de ſpoel van dezen Geleerden wever nu en dan mis ſchiet, en

dat in 't weefzel hier en daar een grove draad onderloopt, als of ſe van Sociniaanſch vlas geſponnen en 't zamengedraait was, nadien het kenbaar is, dat tuſſchen hem en Frans Kuyper verſcheyde Schriften gewiſſelt, en door den druk gemeen gemaakt zyn, willende de laatſte den eerſten zelfs over Atheiſtery beſchuldigen en overtuigen. Het jaar 1676 zag in 't ligt komen *Lamberti Veldhuſii Ultrajectenſis Tractatus moralis de naturalis pudore & dignitate hominis*, waarin hy de gronden van Spinoza omver werpt, door dewelke hy zoekt ſtaande te houden, dat het goede en quade, 't welk de menſch doet, uit een volſtrekte en nootdringende werking van God of de nature volbragt werd. Van onzen Dordſchen Koopman Willem van Bleyenborg heb ik boven melding gedaan, dewelke in 't jaar 1674 met zyn wederlegging van 't Godslaſterlyke Boek *Tractatus Theologico Politicus* ten voorſchyn quam. Ik vergelyke hem met dien Koopman waarvan de Zaligmaker, Matth. 13. vers 45, 46. ſpreekt, nadien hy ons geen tydelyke en

vergankelyke, maar eeuwige en onvergankelyke ſchatten voor den dag brengt; en 't was te wenſchen, dat men meer diergelyke Kooplieden op de Amſterdamſche en Rotterdamſche Beurs mogt vinden. Onze Lutherſche Godgeleerden bleven Spinoza ook niets ſchuldig. Zoo haaſt quam haar zyn *Tractatus Theol. Polit.* niet ter hand, of ſe namen de pen op en ſchreven daar tegen. De voornaamſte onder dezelve was D. Joh. Muſæus Hoogleeraar der H. Godgeleertheid tot Jena, een ſchrander en deftig man, die in zynen tyd byna zyns gelyken niet hadde. Hy gaf nog by 't leven van Spinoza, te weeten in 't jaar 1674, een Diſputatie van twaalf vellen uit, genaamt *Tractatus Theologico Politicus ad veritatis lumen examinatus*; de Godgeleerde en ſtaatkundige verhandeling, by 't ligt der waarheid onderzogt. Zyn grouwel en afkeer van dit Goddeloos vertoog, geeft hy pag. 2, 3 met deze woorden te kennen: *Jure merito quis dubitet, num ex illis, quos ipſe dæmon, ad divina humanaque jura pervertenda, magno numero conduxit, repertus fuerit, qui in iis de-*

pravandis operosior fuerit, quam hic impostor, magno Ecclesiæ malo & Reipublicæ detrimento natus. Dat is: men zoude met reden twyvelen, of 'er onder die gene, die de duivel zelf, om Goddelyke en menschelyke regten om te keeren, in een groot getal gehuurt heeft, wel ymand gevonden is, die zig arbytzamer in 't verderven van dezelve vertoont heeft, als deze bedrieger, ten ongeluk van de Kerk, en tot nadeel van den Staat geboren. Pag. 5, 6, 7, 8, verklaart hy zeer net de Wysgeerige spreekwyzen van Spinoza, zuiverende dezelve van alle dubbelzinnigheid, en klaarlyk aanwyzende, in wat zin hy de zelve gebruikt heeft, om zyn meening dies te beter te vatten. Pag. 16, § 32 toont hy wat eigentlyk Spinozaas oogmerk is; te weeten, dat yder mensch by zig zelven een regt en vryheid heeft van den Godsdienst te geloven en vast te stellen, 't geen met zyn bevatting overeen komt. Op 't voorgaande 14 blad § 28, wyst hy den staat des verschils tusschen ons Christenen en Spinoza duidelyk aan, en zoo gaat hy dit vertoog van

Spinoza door, latende niet het geringste over, 't geen hy niet grondig en bondig wederlegt. Spinoza zelf moet deze Schrift van D. Musæus gelezen hebben, want se wierd onder zyn nagelatene boeken gevonden. Ik voor my zegge, dat noyt ymand beter tegen Spinozaas Godgeleerde staatkunde geschreeven heeft, als dezen Hoogleeraar, werdende hem dit getuigenis ook van andere gegeven. De zoo genaamde *Theodorus Securus*, Auteur van een Tractaatje *Origo Atheismi*, oorsprong der ongodistery, schryft onder anderen in zyn boekje *Prudentia Theologica*, de Godgeleerde voorzigtigheit genaamt: ik verwonder my, dat *Musæi exercitatio* tegen Spinoza alhier in Holland zoo weynig bekent of te vinden is, de Hollanders zouden zien, wat dien schranderen Godgeleerde boven alle andere daar in gedaan heeft. De Heer Fellerus in *Continuatione Historiæ Universalis J. Læti*, zegt van hem: *Celeberrimus ille Jenensium Theologus Joh. Musæus, Spinozæ pestilentissimum fœtum, acutissimis, qualis solet, telis confodit*, dat is: die zeer vermaarde Jeensche Godge-

leerde Joh. Musæus, heeft die vergifte vrugt van Spinoza, naar gewoonte met zeer scherpe pylen doorschoten. Even dezen Heer maakt ook gewag van Fridericus Rappoltus, Hoogleeraar der H. Godgeleertheid tot Leipzig, dewelke in zyn Intree-oratie Spinozaas gevoelen wederlegt heeft; hoewel ik vinde dat zulks maar bedektelyk geschiet is zonder Spinoza te noemen. De Tytel daarvan is *Oratio contra naturalistas, habita ipsis calendis Junii* Anno 1670, zynde te vinden in *Operibus Theolog. Rappolti Tom.* 1. pag. 1386. *sqq.*, uitgegeven door D. Joh. Bened. Carpzovius, en gedrukt tot Leipzig in 't jaar 1692. D. Joh. Konradus Durrius Hoogleeraar tot Altorf, heeft het zelve gedaan in een byzondere Oratio, die ik zelve niet en hebbe, dog my van andere zeer aangeprezen werd. In 't jaar 1681 gaf Sr. Hubert de Verse een Boek in 't ligt, genaamt *l'impie convaincu, ou dissertation contre Spinoza, dans la quelle l'on refute les fondements de son Athéisme.* In 't jaar 1687, schreef Pierre Yvon Neef en leerling van Mr. Labadie, en Prædicant der Laba-

disten tot Wiewerden in Vriesland, een Tractaatje tegen Spinoza, wiens Tytel is *l'impieté vaincue.* De Heer Moreri in het byvoegsel van zyn Lexicon of Woorde-boek, onder de naam van Spinoza verhaalt, dat Petrus Daniel Huetius in zyn Tractaat de *Concordia rationis & fidei*, van de overeenkomst der vernuft en des geloofs, in 't jaar 1692 tot Leipzig herdrukt, (*Vid. acta Erudit. Lips.* Anno 1695. pag. 395 alwaarse Spinozaas gevoelen opregtelyk aanvoeren en deftig wederleggen) Richardus Simon en Mr. la Motte Fransen Prædicant in de Savoy tot Londen het zelve gedaan hebben. Ik heb deze Schriften wel gezien, dog onkundig in de Franse Taal, kan ik van dezelve niet oordeelen. De Heer Petrus Poiret thans tot Reinsborg by Leyden woonagtig heeft by de tweede druk van zyn Boek *de Deo, anima & malo* gevoegt een verhandeling, genaamt *Fundamenta Atheismi eversa, sive specimen absurdidatis Spinosianæ*, die wel waardig is, van met een gezond oordeel gelezen te werden. Eindelyk is in 't jaar 1690, na 't over-

leyden van den Auteur uitgekomen, *Chriſtophori Wittichii Profeſſoris Leidenſis Anti Spinoza, ſive Examen Ethices B. de Spinozæ;* zynde het zelve naderhant in 't Hollantſch vertaalt, en tot Amſterdam by de Waasbergens gedrukt. De ſchryver van 't heilloze Tractaat, vervolg van 't leven van Philopater, ontziet zig niet als een vuilen hond de doode beenderen van deze geleerde man ſchendig aan te blaffen en t'onteeren, voorgevende, dat hy, zynde een deftig Wysgeer, en een groot vriend van Spinoza, overmits zy malkanderen verſcheydemaal geſproken en gemeenſchap van brieven gehouden hebben, in een verſtand met hem zoude geweeſt zyn, en om voor geen Spinoziſt gehouden te worden, deze wederlegging van deszelfs zedenleer opgeſtelt hadde, die dan na zyn dood, tot redding van zyn eer door den druk was gemeen gemaakt. Ik weet niet, waar dien onbeſchoften laſteraar de leugens van daan haalt, en met wat ſchyn van waarheid hy dezelve wil beveſtigen? wie heeft hem van de gemeenzamen omgang en van de

brieven, die dezen Heer met Spinoza zoude gehouden en gewiſſelt hebben, verſlag gedaan? Ik vinde geene daarvan nog in zyn gedrukte, nog andere nagelatene brieven, en dit doet my geloven, dat deze ſchendbrok zulks verziert en uit zyn poot gezogen heeft. Ik hebbe de Heer Wittichius zelve noyt geſproken, maar zyn Suſters zoon M. Zimmerman, die in de laatſte jaren by hem gewoont heeft, en thans een Engelſch Prædicant van de Biſſchoppelyke Kerk is, heeft my geheel anders beregt, en my zelfs een ontdekking en wederlegging van Spinozaas gevoelen in Schrift getoont, hem van zyn Oom ter penne gedicteert. En wat behoeft men meer tot verantwoording van dien man te zeggen, als den Lezer tot deze zyn laatſte Schrift, die hy met den dood beveſtigt heeft, af te vaardigen. Wat Chriſtelyk gemoed zal gedenken, ik geſwyge ſchryven, dat dit uit geveynſtheid zoude geſchiet zyn, om niet met den mantel van ongodiſtery ter Kerke te gaan, zouw het uit de gewaande omgang en voorondergeſtelde briefwiſſeling tuſſchen

haar byde volgen, zoo mogt ik, en andere Leeraars met my voor zoodanige laſteraars wel vrezen, nadien het ons zomtyds wel te beurt valt, dat we met zodanige menſchen verkeeren moeten. Ik wil ook Willem Deurhof van Amſterdam zyn lof en eere garen gunnen, die in zyn werken doorgaans, en inzonderheid in zyn voorleeringe der H. Godgeleertheid Spinozaas gevoelen aangrypt; van wien de Heer Frans van Halma in zyn aanmerkingen op 't leven en gevoelen van Spinoza pag. 85. met regt mag zeggen, dat hy 't gevoelen van Spinoza zoo kragtig wederlegt heeft, dat tot nog toe niemand der ongodiſten heeft beſtaan, dezen ſcherpzinnigen Schryver voor de vuiſt op te nemen, en dat hy nog in ſtaat is om de laſteringen, van den ſchryver des levens van Philopater pag. 193 &c. af te ſchudden en hem de mond te ſtoppen, 't geen de Heer Bayle Leeraar der Wysgeerte tot Rotterdam, en de Heer Jaquelot te dier tyd Leeraar der Franſe Gemeente alhier in 's Gravenhage, tegenwoordig Hof-prediker van zyn Koninklyke Ma-

jeſteyt van Pruyſſen, in hare geleerde en welgegronde aanteekeningen over Spinozaas bedryf Schriften en gevoelens gedaan en lofſelyk uitgevoert hebben, heeft ons François van Halma vermaart en geleert Boekverkoper tot Utregt, door zyn vertaling medegedeelt, hebbende een voorrede, beneffens eenige grondige aanmerkingen op 't vervolg van 't leven van Philopater daarby gevoegt, waardig om van yder gelezen te worden.

ARTICUL XIV.

Spinozaas ziekte, dood en Begravenis.

Ik en heb my thans niet voorgenomen, een wydloopig verhaal te doen van die Schryvers, dewelke by dezen tyd, ter gelegenheid van de Heer Frederik van Leenhof Leeraar der Gereformeerden tot Zwol, zyn Hemel op Aarden (een vertoog aldus genaamt) 't gevoelen van Spinoza hebben aangetaſt, en getoont dat het zelve op de gronden van dezen ongodiſt was beruſtende. Ik zal veelmeer tot het overlyden van Spinoza over-

gaan. Hier van vinde ik zoo veele verkeerde beschryvingen, dat ik my verwonderen moet, hoe geleerde lieden dien aangaande, geen beter onderzoek gedaan, maar slegts van hooren zeggen hunne vertellingen in 't ligt gegeven hebben. Ik moet een staaltje daar van op 't tapyt brengen. De Heer Menagius, Lid der Franse Hooge Schoole tot Parys, schryst in 't tweede deel van zyn Menagiana, bestaande in klemredenen, vermakelyke voorvallen, schrandere gedagten &c. tot Amsterdam in 't jaar 1695, by Pieter de Laulne in 12. gedrukt, op 't 15. blad aldus: Spinoza is gestorven, gelyk zommige willen van schrik en vreeze, dat hy te Parys in hegtenis zoude raken. Hy was in Vrankryk gekomen ten verzoeke van twee hoog aanzienlyke Personaadjes, die met hem verlangden te spreken; de groote Ryksdienaar Pompone, zeer yverig in 't stuk van zyn Godsdienst, dit verstaan hebbende, oordeelde dat Spinoza niet veel goeds in Vrankryk zoude uitwerken, en besloot, om dat voor te komen, hem in de Bastille te laten sluiten, waarvan

Spinoza gewaarschouwt zyn biese pakte en doorging, en men zegt, dat hy in 't gewaad van een Koordedrager weder naar Holland is gevloden; hoewel de Heer Menagius dese laatste omstandigheid zelfs [niet] geloven wil. Dit zyn altemaal verdigtzels; want het is zeker, dat Spinoza noit in Frankryk geweest is, maar dat hy wel door Heeren van aanzien daar toe verzogt is geworden, heeft hy dikwils zelfs aan zyn huisgenoten bekent, daar by voegende, dat hy noit hoopte zoo dwaas te worden, van zulks te doen. Dat hy voorts van schrik en vreeze zouw gestorven zyn, daarvan zal hier beneden het tegendeel aangewezen werden. Ik zal diensvolgens zyn dood onpartydig en met bygevoegde bewysen beschryven, nadien dezelve neffens zyn begravenis alhier in 's Gravenhage is voorgevallen. Spinoza was van een ongesonde lichaams gesteldheid, hebbende wel twintig jaaren de teering gehad, waardoor hy seer mager, en daarby genoodsaakt wierde, om zig boven gemeen matig in eeten en drinken te houden. Niemand van de huisgenoten

had de minste gedagten, dat zyn einde zoo naa by was, en dat hem de dood zoo schielyk overvallen zoude; want des Zaturdags zynde den 22 February ging zyn Huisheer met zyn liefste in de Boet- en voorbereyding Prædicatie, alzo 's Zondaags daar aan, zynde de Zondag voor Vastelavond, in onze Lutherſche Kerk 's Heeren Avondmaal zoude bedient werden. De Huisheer omtrent vier uuren uit de Kerk t'huis komende, quam ook Spinoza van zyn kamer naa beneeden, rookte een pyp tabak, en sprak een geruimen tyd met hem, zelfs van de Prædicatie, die 's agtermiddags gehouden was, gaande daarop vroeg na bed op de voorkamer, die tot zyn gebruik was, en daar hy op sliep. 'sZondaags morgens voor Kerk tyd quam hy weder na beneeden, sprekende met den Huisheer en zyn liefste. Hy hadde een zeker Medicus L. M. van Amsterdam by zig ontboden, die aan de huisgenoten belaste van een ouden haan te kopen, en dezelve nog dien morgen te koken, op dat Spinoza 's middags het nat daarvan nuttigen mogt, gelyk

dan geschiede; en de Huisheer neffens zyn liefste t'huis komende, at hy daar nog met smaak van. 's Agtermiddags gingen de huisgenoten gezamentlyk ter Kerk, blyvende de voornoemde Docter L. M. alleenig by hem; maar uit de Kerk komende, hoorden se dat Spinoza ten drie uuren in tegenwoordigheid van deze Doctor overleden was: dewelke nog dien zelven avond met de nagtschuit weder naar Amsterdam vertrok, ziende na de verstorvene niet eens meer om, nadien hy eenig geld, 't geen Spinoza had laten op de tafel leggen, te weeten een Dukaton, en nog eenig kleyn geld, beneffens een mes met een zilver hegt by zig gestoken had, en daarmede doorgegaan was. Daar is veel Schryvens en wryvens aangaande eenige omstandigheden, die in zyn ziekte en by zyn overlyden zouden voorgevallen wezen. Men verhaalt (1) dat hy zorg gedragen hadde, van op zyn uiterste door geen bezoek verrascht of overvallen te werden.(2) Dat men hem eens of meer malen deze woorden had hooren uitboezemen: God weest my zondaar

genadig. (3) Dat hy dikwils gezugt hadde O God! en dat hy, de omſtanders hem gevraagt hebbende, of hy dan nu de wezentlykheid van God erkende, dien hy als een regter na zyn dood te vrezen had, gezegt zoude hebben, dat de gewoonte hem deze naam van God deede over de tong rollen. Men zegt (4) dat hy de Maankopzap in voorbaat by zig hadde, 't zelve op 't naderen van zyn dood bezigde, de Gordynen van zyn Ledekant toehaalde, en in een gevoelloze ſlaap de eeuwigheid berykte. (5) Dat hy belaſt zoude hebben, dat niemand by aannadering van zyn einde by hem zouw gelaten werden, als mede, dat hy nu zyn uiterſte gevoelende, de vrouw van 't huis had laten by zig komen, en aan haar verzogt te beletten dat geen Prædicant hem in deze ſtaat mogt bezoeken, om dat hy zonder woort geſchil wilde ſterven, &c. Ik heb deze dingen nauwkeurig onderzogt, en de Huisheer neffens zyn lieffte byde nog in leven zynde verſcheydemal daarover gevraagt, maar ſe zeggen my volſtandig, dat ſe niet de

geringſte kennis daarvan hebben, en dat ſe de meeſte part van deze verhaalde omſtandigheden voor onwaarheden houden: want noit had hy haar verboden, dat ſe geen bezoek aan hem zouden toelaten, daar was ook in zyn uiterſte niemand by hem geweeſt, als die Medicus van Amſterdam; niemand had hem hooren die taal voeren, God was my zondaar genadig, want hy nog de huisgenoten geen gedagten van zyn ſterven hadden. Hy lag ook niet te bedde, maar was de laatſte morgen nog beneden, ook ſliep hy in geen Ledekant, maar in een bedſtede op de voorkamer. Dat hy de vrouw van den huize zoude verzogt hebben, van geen Prædicant by hem te laten, daarvan zegt zy, dat ſe zulks nooit uit zyn mond gehoord heeft. Het roepen van O God! in zyn ziekte heeft ook niemand van de huisgenoten gehoort, want hy een quynende ziekte hadde, en van een ſtoiquen of ongevoeligen imborſt was, beſtraffende dikwils andere, wanneer ſe zig in hunne ziekten al te laſhertig en kleynzeerig vertoonden. Dat hy zig eindelyk van

Maankoppenzap zouw bedient hebben, om gevoelloos te ſterven, zulks is de huisgenooten meede onbewuſt, die hem egter al 't gene hy aan ſpys, drank en medicynen gebruikte, toegerykt hebben. Ik vinde het ook niet op des Apothekers Rekening, daar dog zelfs 't gene hem den Amſterdamſchen Doctor den laatſten dag verordineert heeft uit d'Apotheek gehaalt is. Zyn huisheer daartoe verzogt zynde, bezorgde zyn begravenis, blyvende Jan Rieuwertſz. Stads Boekdrukker tot Amſterdam borge, dat hem alle onkoſten zouden betaalt werden, verzekerende hem hiervan ten overvloet door een brief op den 6 Maart 1678 van Amſterdam aan hem geſchreven, waarin hy met eenen gewag maakt, dat die vriend van Schiedam (van wien boven melding geſchiet is) om zyn goed hert te toonen, en te bewyzen, dat de overledene hem een goed vriend geweeſt was, 't gene dat Sr. van der Spyk nog te prætendeeren hadde, alreets aan hem had toegezonden, 't geen hy hem hiermede overmaakte. De Voorzanger van onze Lutherſche Kerk, zynde een Schrynwerker, maakte de Dood-kiſt, volgens bygaande reekening.

Rekening van 't geen Paulus van der Haard gelevert heeft ten behoeve van de Heer Spinoza.

1. *Een Dood-kiſt gemaakt.* 18 *gl.*
2. *Nog geleevert* 9 *Schroeven.* 3 *gl.*

Somma 21 *gl.* 3 *ſt.*

In dank betaalt den 26 *Febr.* 1677.

By my Paulus van der Haard.

't Lyk boven aarden ſtaande wierd door den Apotheker Johannes Frederik Schröder gearreſteert wegens een rekening van geleverde medicynen, zig belopende op 16 gl. 2 ſt. Ik vinde daar in wel wat *Tinctura ex Croco*, Balſam, Poeyers &c. maar geen Maankoppenzap. Deze rekening wierd hem door den Huisheer met 14 gl. 12 ſt. Voldaan, volgens bygaande quitantie.

Dezen inhoud met 24 *gl. en* 12 *ſt.*
Betaalt van Monſr. Hendrik Spyk den 10 *November* 1677.
Johan Frederik Schröder *Apotheker.*

6

Het Lyk wierd den 25 Febr. met 6 Karoſſen in de Nieuwe Kerk op 't Spuy begraven, en van veel aanzienelyke luiden uitgeleid. De quitantie hiervan luid aldus:

Den 25 *Febr.* 1677. *is Begraven* Benedictus Spinoza *het regt is* 20 *gl.*
Bekenne hiervan voldaan te zyn,
Teuntje Pieters *weduwe van den Controlleur* Norwiths.

De vrienden van de Begravenis komende, wierden naar Borgerlyke gewoonte met een dronk wyn beſchonken, waarvan ik deze gequiteerde rekening vinde:

Anno 1677. *In 't ſterfhuis tot* Monſr. Spyk, *debet aan* Geredina Boom den 24 *Febr.* 20 *Stoop wyn met den impoſt en Kraangeld.* 19 *gl.* 13 *ſt.*
Ik ondergeſchrevene bekenne hiervan voldaan en betaalt te zyn den 28 *Febr.* 1677.
Geredina Boom.

Een Chirurgyn die hem gebalbiert hadde, gaf deze rekening in:

De Heer Spinoza *NB. Zaliger, debet aan* Abraham Kervel, *Chirurgyn, voor* ¼ *Jaars balbierens.* 1 *gl.* 18 *ſt.*

De Lykenbidder maakte een diergelyke Compliment in zyn overgegeven rekening:

De Erfgenamen van NB. Zaliger zynde B. Spinoza, *debet aan* Cornelis Brekeveld, *Ordinarie bidder ofte Aanſpreker in 's Gravenhage, zig belopende* 13 *gl.* 4 *ſt.* 2 *penn.*
Bekennende op den 28 *Febr.* 1677. *Daarvan voldaan te zyn.*

't Zelve dede een Blikſlager, Libertus van der Burg; volgens 't opſchrift van zyn Rekening:

Memorie van 't gene voor myn Heer Spinoza *NB. Zaliger gemaakt is &c.* 4 *gl.* 8 *ſt.*
Bekenne hiervan voldaan te zyn den 14 *Sept.* 1677.

Zoo luid ook de Rekening van een Franſe Kramer:

Gelevert tot de Begravenis van myn Heer Spinoza *Zaliger* 1677. *den* 25 *Febr.* 6 *Paar Witte Handſchoenen tot* 13 *ſt. het paar, maakt* 3 *gl.* 18 *ſt.*
Bekenne hiervan voldaan te zyn.
Thomas Talbot.

Nog een Blikſlager vereerde den overledenen met dezen Tytel:

Den 6 *December* 1676. *gelevert ten dienſte van myn Heer* Spinoza *Zaliger, by my* Adriaan van Til *een Blikke Cantoor Tregter gemaakt met een pyp daaraan.* *a* 2 *gl.* 10 *ſt.*
Hier van ten dank voldaan, Adriaan van Til.

Deze menſchen moeten niet geweeten hebben, op wat gronden Spinoza gebouwt heeft, ſe zouden anders met het woord Zaliger zoo ligt niet geſpeelt hebben, of 't is miſſchien van haar geſchreven na de ge-

meene trand, hedendaags in gebruik, waardoor ook de reukeloose menſchen, die zonder eenige teekenen van boete of bekeeringe in hare zonden geſmoort zyn, Zalig, of van Zaliger gedagtenis noemt. Spinoza Begraven zynde, liet zyn Huisheer deszelfs nalatenſchap Inventariſeeren door een Notaris, die zyn Rekening in dezen form heeft ingelevert:

Declaratie van 't geen de Notaris Willem van den Hove *heeft verdient in den Boedel van Zaliger de Heer* Benedictus de Spinoza, *beloopt zig* 17 *gl.* 3 *ſt.*
Den inhoud dezes voldaan. Actum Hage den 14 *November* 1677.

De Zuſter van den overledenen, Rebecca de Spinoza, gaf zig ten ſterfhuize aan als Erfgenaam van zyn nalatenſchap, dog zy en wilde de onkoſten die op de Begravenis waren gegaan, als mede eenige nagelatene ſchulden niet voor af betalen. Zy wierd dieswegen tot Amſterdam, door Robbert Schmeding als procuratie van Sr. van der

Spyk hebbende aangeſproken, volgens Notariale Acte den 30 Maart 1677, by Libertus Loef daarover opgeſtelt, maar zy wilde wel eerſt weeten, of er ook wat overſchieten zoude. Ondertuſſchen verkreeg Sr. van der Spyk authoriſche van den Ed. A. A. Geregte in 's Gravenhage, om de nagelate goederen van Spinoza op 't openbare Boelhuis te laten verkoopen, werdende de penningen ter Conchergie gebragt, en aldaar door zyn voornoemden Zuſter gearreſteert, die, merkende dat het overſchot daarvan niet of zeer weynig zyn zoude, niet langer in oppoſitie wilde komen, en den imboel varen liet. De Procureur Johan Lukkertz, die den Huisheer bedient hadde, bragt daarvoor 33 gl. 16 ſt. in rekening, waarvan hy den 1 Juny 1678 bekent voldaan te zyn. Den Imboel wierd den 4 November 1677 op 't ordinaris boelhuis alhier verkogt door Rykus van Stralen, Ordinaris Boelverkoper, die 't hooft van zyn rekening aldus opſtelt:

Boel-cedulle van zoodanige boeken, kleeren, geſlepe glaſen als anders, als ten verzoeke van Sr. Hendrik van der Spyk, *als by den Ed. A. A. Geregte te 's Gravenhage geauthoriſeert zynde, op 't ordinaris boelhuis zyn verkogt ten zynen huize op de Burgwal den* 4 *November* 1677, *welke goederen toebehoord hebben* Sr. Benedictus Spinoza *Zaliger, &c.*

Ik vinde aldaar een koddigen en regt Philoſooſſchen Imboel, eenige kleyne boekjes, kopere printjes van deze en gene, ſtukjes van geſlepe glazen, inſtrumenten om dezelve te ſlypen &c. Hoe zuinig en ſpaarzaam hy zig moet beholpen hebben, zie ik uit het gene tot zyn lyf gehoort heeft. Zyn Turkſche gryne mantel, ook een broek wierd verkogt voor 21 gl. 14 ſt., nog een Couleurde mantel voor 12 gl. 14 ſt., vier ſlaaplakens 6 gl. 8 ſt., zeven hemden 9 gl. 6 ſt., een bed en peul 15 gl., Negentien Rabbatten 1 gl. 11 ſt., Vyf neusdoekken 12 ſt., twee roode

gordynen, een ſprey en een kleetjen op 't bed 6 gl. Zyn zilverwerk beſtond in twee zilveren geſpen, die voor 2 gl. 10 ſt. verkogt wierden. De geheelen Imboel bedroeg zig 430 gl. 13 ſt., de onkoſten van de verkoping afgetrokken bleef over 390 gl. 14 ſt. 8 penn.

Dit is het gene ik van Spinozaas leven en ſterven heb konnen naſpeuren en vinden. Hy is overleden den 21 February des jaars 1677, en op den 25. van dien begraven, out zynde 44 Jaren, 2 maanden en 27 dagen.

E I N D E.

COLUMBIA UNIVERSITY
0032214235

935p4 Bo